

GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
DLA GMINY STARE CZARNOWO
NA LATA 2016-2020

Opracowanie:
Kazimiera Kalita-Skwirzyńska
Czesław Skwirzyński

2015

SPIS TREŚCI

1	Wstęp.....	4
2	Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	6
3	Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w polsce	7
4	Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	10
4.1	Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	10
4.2	Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	11
5	Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	15
5.1	Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy).....	15
5.2	Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.....	18
5.2.1	Zarys historii obszaru gminy.....	18
5.2.2	Krajobraz kulturowy	27
5.2.3	Zabytki nieruchome.....	28
5.2.4	Zabytki ruchome	32
5.2.5	Zabytki archeologiczne.....	33
5.2.6	Dziedzictwo niematerialne	33
5.3	Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	34
5.4	Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	34
5.5	Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy.....	36
6	Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy.....	38
7	Założenia programowe	40
7.1	Priorytety programu opieki nad zabytkami, kierunki działań i omówienie zadań. ...	41
8	Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	45
9	Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.....	46

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

10	Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	48
11	Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków	50
12	Część graficzna gminnego programu opieki nad zabytkami	51
13	Załączniki.....	56
	Załącznik nr 1 - Rejestr zabytków nieruchomych.....	56
	Załącznik nr 2 - Rejestr zabytków ruchomych.....	58
	Załącznik nr 3 - Stanowiska archeologiczne w rejestrze zabytków na terenie gminy Stare Czarnowo	59
	Załącznik nr 4 - Gminna ewidencja zabytków - wykaz	60
	Załącznik nr 5 - Wykaz stanowisk archeologicznych	71
	Załącznik nr 6 - Wniosek do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o udzielenie dotacji celowej a prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane, zwane dalej pracami, przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków położonym w województwie zachodniopomorskim	
	Załącznik nr 7 - Uchwała nr XV/144/07 Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego z dnia: 18 grudnia 2007 r. w sprawie; określenia trybu i zasad udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków kultury położonym na obszarze województwa zachodniopomorskiego	
	Załącznik nr 8 - Wniosek do Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego o udzielenie dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.	
	Załącznik nr 9 - Wniosek o udzielenie dotacji ze środków Gminy Stare Czarnowo na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.	

1 WSTĘP

Gmina Stare Czarnowo położona jest w południowo zachodniej części województwa zachodniopomorskiego na Równinie Pyrzycko-Stargardzkiej w obrębie Puszczy Bukowej i Szczecińskiego Parku Krajobrazowego. Teren gminy w 85 % objęty jest parkiem krajobrazowym i jego otuliną i dyrektywą Natura 2000. Na jej terenie znajduje się 12 wsi sołeckich (Binowo, Dębina, Dobropole Gryfińskie, Glinna, Kartno, Kołbacz, Kołowo, Komórkowo, Nieznań, Stare Czarnowo, Żelewo, Żeliszawiec) oraz 8 miejscowości bez sołectw (Będgoszcz, Binówko, Modrzewko, Węglino, Kołówko, Gliniec, Małolesie, Sosnówko).

Jest to teren o najwyższych walorach przyrodniczych i kulturowych. Pod określeniem krajobraz kulturowy rozumie się przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze. Wytworami cywilizacji są relikty archeologiczne i zachowane siedliska wraz z zabudową pochodzącą z okresu ostatnich ośmiuset lat. Są to kościoły, budynki mieszkalne, gospodarcze i przemysłowe o wysokich walorach historycznych estetycznych i poznawczych. Są zabytkami stanowiącymi materialne ślady przeszłości i zarazem ważnymi elementami kultury, stanowiącej o poziomie życia ludności zamieszkującej współcześnie omawiany region.

Siedzibą gminy jest wieś Stare Czarnowo, pierwotnie niewielkie miasteczko położone w obrębie Ziemi Kołbackiej „Terra Kolbacensis” należącej od wieku XII do XVI do klasztoru cystersów w Kołbaczu. W orbicie bezpośrednich wpływów klasztoru w Kołbaczu pozostawała większość wsi gminy: Binowo, Dobropole Gryfińskie, Glinna, Kołowo, Kartno, Żeliszawice, czy Żelewo. Świadczą o tym nie tylko źródła pisane ale zachowane plany tych wsi oraz budowle sakralne na czele z najstarszą świątynią w regionie tj. kościołem poklasztornym w Kołbaczu.

Decyzja władz gminy o opracowaniu „**Gminnego programu opieki nad zabytkami**” jest ważną inicjatywą uznającą zasoby dziedzictwa kulturowego za istotny potencjał rozwoju społecznego dla mieszkańców gminy, za ważny czynnik wpływający na kształtowanie się tożsamości lokalnej, na upowszechnianiu wiedzy i kultury. Głównym celem dokumentu jest ułatwienie dostępu do dziedzictwa kulturowego i partycypacji społecznej, poprawa stanu zasobów dziedzictwa kulturowego, zachowanie wartości krajobrazu kulturowego gminy Stare Czarnowo poprzez określenie podstawowych warunków i czynników organizacyjnych, finansowych oraz edukacyjnych, które temu służą.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

Rozpoznanie zasobu. Podstawą opracowania jest rozpoznanie zasobu w terenie, na podstawie, którego sporządzono wykaz kart gminnej ewidencji zabytków, po uprzedniej weryfikacji wykazów obiektów wpisanych do rejestru zabytków i wykazu obiektów w zasobach Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie (*cytowany dalej jako WUOZ*) oraz w oparciu o podstawową literaturę przedmiotu.

Materiały niepublikowane w zbiorach WUOZ zawarte są w następujących zbiorach:

- rejestr zabytków nieruchomych,
- rejestr zabytków ruchomych,
- rejestr zabytków archeologicznych,
- karty ewidencyjne obiektów architektury i budownictwa - stanowiące podstawę wykazu zabytków nieruchomych z terenu gminy Stare Czarnowo ujętych w tzw. wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- karty ewidencyjne zabytków ruchomych,
- karty ewidencyjne zespołów i obiektów folwarcznych z terenu gminy Stare Czarnowo,
- karty ewidencyjne parków i cmentarzy z terenu gm. Stare Czarnowo,
- arkusze AZP (Archeologiczne zdjęcie Polski).

Obiekty o cechach zabytkowych i obiekty zabytkowe znajdujące się na terenie gminy w sposób kompleksowy zostały ujęte po raz pierwszy w spisie „fiszkowym” dokonanym w latach siedemdziesiątych XX w. Następnie scharakteryzowane zostały w niepublikowanym opracowaniu „*Studium Wartości Kulturowych Gminy Stare Czarnowo*”, opracowanym w 1999 roku dla potrzeb Studium kierunków i uwarunkowań zagospodarowania przestrzennego gminy (również w zbiorach WUOZ w Szczecinie).

Przy opracowywaniu niniejszego „*Gminnego Programu opieki nad zabytkami*” (w dalszej części opracowania będzie stosowany skrót pełnej nazwy „*Gminny program*”) wykorzystano również z publikacji, które dotyczą głównie Kołbacza, jako najważniejszej pod względem historycznym miejscowości w gminie.

Są to publikacje:

- H. Chłopocka, *Powstanie i rozwój wielkiej własności ziemskiej cystersów w Kołbaczu w XII-XIII w. Poznań 1962 r.*
- *Kołbacz. Przeszłość a teraźniejszość.* Oprac. zbior. pod red. L. Turek Kwiatkowska. Szczecin 1979.
- *Jeziro Miedwie i Nizina Pyrzycka.* Oprac. zbior. pod red. R.K. Borówka, Szczecin 2012 r.
- J.L. Jurkiewicz, *Pomorski Szlak cystersów.* Stargard 2011
- M. Franiak, *Dzieje opactwa cystersów w Kołbaczu 1173-1535.* Szczecin 2015.

2 PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami (Dz. U. z 2014 r. , poz.1446 z późniejszymi zmianami) sporządzenie programu opieki nad zabytkami - istotnego instrumentu ochrony zabytków- należy do ustawowych obowiązków samorządu gminnego.

Zasadnicze cele programu opieki nad zabytkami, które określa w/w ustawa to:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej, w planach rozwoju regionalnego i lokalnego;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych;
- wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na ochronę i opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

„Gminny Program„ – po zaopiniowaniu przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie, zostanie przedstawiony radzie Gminnej w Starym Czarnowie, w celu przyjęcia go uchwałą. Program został opracowany na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych aktów planowania. Z realizacji zadań „**Gminnego Programu**” co dwa lata wójt zobowiązany jest do sporządzenia sprawozdań i przedstawienia ich Radzie Gminnej oraz przekazywania ich do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie.

3 UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Zgodnie z obowiązującymi uregulowaniami prawnymi, kwestia ochrony nad zabytkami wymieniana jest w: Konstytucji RP, omawiana w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w ustawie o samorządzie gminnym oraz w innych ustawach.

Konstytucja RP art.5, art.6 ust.1.86, zabytki zostały objęte ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dn.23 lipca 2003 r. (Dz. U. z 2014 r., poz.1446 z późn. zm.) jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w Polsce. Nakłada na organy samorządowe obowiązek zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych dla ochrony dóbr kultury.

Art.4 ustawy określa cele działań organów administracji publicznej:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenie niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) Kontrole stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art.5 określa kwestię opieki nad zabytkami przez ich właścicieli lub posiadaczy, która polega na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwale zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowanie i upowszechnianie wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Ochrona zabytków, w przeciwieństwie do opieki nad zabytkami, realizowana jest przez organy administracji publicznej, czyli administracji rządowej i samorządowej, działające w publicznym interesie, zgodnie z przypisanymi im ustawowo kompetencjami.

Art. 6 ust.1 i 2. klasyfikuje przedmioty ochrony i określa szczegółową definicję zabytku.

1. Ochronie i opiece podlegają bez względu na stan zachowania:

I. zabytki nieruchome takie jak:

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

- a) krajobrazy kulturowe,
- b) układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane,
- c) dzieła architektury i budownictwa,
- d) dzieła budownictwa obronnego,
- e) obiekty techniki – kopalnie, huty, elektrownie, i inne zakłady przemysłowe,
- f) cmentarze,
- g) parki, ogrody, i zieleń projektowana,
- h) miejsca upamiętnienia wydarzeń historycznych, wybitnych osobowości lub instytucji,

II. dzieła ruchome:

- a) dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcje,
- c) numizmaty, pamiątki historyczne, militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale, ordery,
- d) wytwory techniki, urządzenia i środki transportu, narzędzia charakterystyczne dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentujące poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiały biblioteczne (wymienione w art.5 ust.z dnia 27 czerwca 1997 roku (Dz. U. z 1997, Nr 85, poz.539; z 1998, Nr 106, poz.668; z 2001, Nr 129, poz.1440 oraz z 2002, Nr 113, poz.984),
- f) instrumenty muzyczne,
- g) wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne,
- h) przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne, działalność wybitnych osób i instytucji:

III. zabytki archeologiczne będące w szczególności: a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,

- d) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) relikami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

Ponadto kwestie ochrony zabytków regulują następujące akty prawne:

1. ustawa z dnia 27.marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2015 r., poz.199 z późn. zm.),
2. ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (tekst jednolity Dz. U. z 2013 r. poz.1409 z późn. zm.),

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

3. ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 R. O OCHRONIE PRZYRODY (Dz. U. z 205 r., poz.1651 z późn. zam.);

4. ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2015 r. poz. 1515, z późn. zm.). Do zadań własnych gminy należą sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Oraz Rozporządzenia m.in.

1. Rozporządzenie Ministra Kultury z dn.6 czerwca 2005 r., w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskich i budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2005, Nr 112, poz.940);

2. Rozporządzenie Ministra Kultury z dn.9 czerwca 2004 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskie, restauratorskich robót budowlanych, badań konserwatorskich i architektonicznych, a także innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych (Dz. U. z 2004, Nr 150, poz.1579);

3. Rozporządzenie Ministra Kultury z dn. 14 maja 2004 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2004, Nr 124, poz.1305);

4. Rozporządzenie Ministra Kultury dn. 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004, Nr 71, poz. 650);

Inne m.in:

Europejska Konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona) sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 roku (Dz. U. z 1996, Nr 120, poz.564).

4 UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

W 2014 roku, 24 czerwca Rada Ministrów podjęła Uchwałę nr 125/2014 w sprawie ustanowienia „**Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami**” (Dz. U. Nr 162, poz. 1568, z późn. zm.) obowiązującą do 2017 roku, stanowiącą podstawę do opracowania niniejszego „Gminnego Programu” dla gminy Stare Czarnowo. W „Krajowym programie” odniesiono się do roli samorządów w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami:

- „Obok zadań własnych, o których mowa w art. 7 ust 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, zgodnie z treścią u.o.z. przekazano jednostkom samorządu terytorialnego znaczące kompetencje w realizacji zadań ochronnych. Jednostki samorządu terytorialnego, wdrażając postanowienia programów opieki nad zabytkami, uzupełniają działania państwa w zakresie prawnej ochrony zabytków (art.87 u.o.z.); gminy dysponują kompetencjami w zakresie ustanowienia parku kulturowego, prowadzenia gminnych ewidencji zabytków oraz wprowadzania ochrony konserwatorskiej w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (art.16-20 u.o.z). Szczególną rolę odgrywają tu programy tworzone na wszystkich szczeblach samorządu terytorialnego, stanowiące bardzo istotny element zarządzania dziedzictwem kulturowym na danym obszarze.

- W „Krajowym Programie” wskazano główny cel dokumentu i cele szczegółowe.

Główny cel to „Wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków”

Cele szczegółowe to:

-wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce,

- wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków,

-tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji.

21 września 2004 r. Rada Ministrów **przyjęła „Narodową strategię rozwoju kultury na lata 2004-2013” oraz „Uzupełnienia narodowej strategii rozwoju kultury na lata 2004-2020.**

Jednym z głównych założeń: „Narodowej strategii...” jest ochrona i opieka nad dziedzictwem kulturowym, a jednym z celów strategicznych jest ochrona i rewaloryzacja zabytków, przyjęta

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

za priorytet w Narodowym Programie Kultury – Ochronie Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego. Innym celem programu jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych. Celami częściowymi programu są:

- poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków,
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne,
- zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- promocja polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą, w szczególności za pomocą narzędzi informatycznych,
- rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego,
- tworzenie warunków dla rozwoju i ochrony dziedzictwa kultury ludowej,
- zabezpieczenie zabytków przed nielegalnym wywozem za granicę Polski.

W „Uzupełnieniu narodowej strategii...” wprowadzono programy operacyjne z priorytetami:

1. Rewaloryzacja zabytków ruchomych i nieruchomych.
2. Rozwój instytucji muzealnych.
3. Ochrona dziedzictwa narodowego poza granicami kraju.
4. Ochrona zabytków archeologicznych.
5. Tworzenie zasobów cyfrowych dziedzictwa kulturowego.
6. Ochrona zabytkowych cmentarzy.

4.2 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.

„Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2008-2012 dla Województwa Zachodniopomorskiego”

„*Gminny Program*” zgodny jest w założeniach z „Wojewódzkim Programem Opieki nad Zabytkami na lata 2008-2012 dla Województwa Zachodniopomorskiego” (Uchwała Nr XX/197/08 Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego z dn. 17.06.2008 r.) Plan ten zaktualizowano w 2013 roku- „Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2013-

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

2017 dla Województwa Zachodniopomorskiego”, przy czym szczegółowe cele i zadania sformułowano w planie na lata 2008-2012. W programie tym zawarto m.in. wytyczne do powiatowych i gminnych programów opieki nad zabytkami. Oprócz celów głównych wymienianych w programach krajowych np.:

- ochrona dziedzictwa kulturowego i historycznego, utrzymanie i wyeksponowanie zachowanych zasobów i struktury krajobrazu kulturowego,
- wymieniono cele szczegółowe takie jak zachowanie wartościowego środowiska kulturowego poprzez ochronę prawną lokalnych form zagospodarowania terenu, inne cele takie jak:
- kształtowanie współczesnych form zabudowy i zagospodarowania terenu z poszanowaniem tradycji i wykorzystaniem wzorców regionalnych;
- utrzymanie podstawowej funkcji terenu, determinujących fizjonomię krajobrazu poszczególnych miejscowości,
- zachowanie w formie naturalnych cieków, stawów i terenów bagiennych w granicach miejscowości,
- zachowanie krawędzi leśnych zamykających obszary,
- zachowanie dominant kulturowych i krajobrazowych, utrzymanie ich roli w krajobrazie,
- zahamowanie niekorzystnych procesów degradujących krajobraz, powstałych poprzez ugorowanie terenów rolnych, wycinanie zadrzewień przydrożnych i śródpolnych,
- intensywne pozyskiwanie kruszyw,
- obudowy brzegów jezior obiektami turystycznymi, prowadzenie zrębów zupełnych w dolinach rzecznych, na zboczach dolin, zboczach mis jeziornych i atrakcyjnych przyrodniczo ścian lasów,
- utrzymywanie zabudowy w granicach historycznych układów przestrzennych wsi, z kontynuacją zasad lokalizacji zabudowy i zagospodarowania terenu,
- wypełnianie ubytków tradycyjnej niwy siedliskowej,
- przeciwdziałanie chaotycznej parcelacji terenu,
- utrzymanie układów przestrzennych siedlisk, pomników i krzyży, urządzeń technicznych i komunikacyjnych bez ograniczania ekspozycji,
- utrzymanie układów komponowanej zieleni parków, cmentarzy, obsadzeń dróg i śródpolnych bez ograniczania ekspozycji,
- utrzymanie historycznej sieci dróg,
- utrzymanie historycznych przekrojów, nawierzchni dróg,
- utrzymanie zabudowy historycznej, jej proporcji, form, dachów, wielkości i kompozycji okien, rodzaju stolarki i jej zdobnictwa, materiału budowlanego,

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

- przeciwdziałanie „zaśmiecaniu” krajobrazu kulturowego budowlami substandardowymi (pawilony, budki, agresywna reklama),
- wyłączenie terenów o walorach kulturowych do lokalizowania farm wiatraków energetycznych,
- estetyzacja i humanizacja zabudowy osiedli „PGR-owskich”,
- ochrona przed dewastacją zabytków archeologicznych,
- ochrona miejsc kultowych - krzyży i kapliczek,
- opracowanie materiałów do nauczania i propagowania historii i tradycji regionu.

Opracowanie „Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2008-2012 dla Województwa Zachodniopomorskiego” poprzedził **Plan zagospodarowania przestrzennego Województwa Zachodniopomorskiego, opracowany w 2002 roku**. Określono w nim zalecenia w zakresie ochrony zabytków niewpisanych do rejestru, a znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków m.in.:

- zabudowa historyczna powinna być utrzymana i użytkowana w dobrym stanie technicznym, w odpowiednim standardzie cywilizacyjnym bez naruszania wartości estetycznych i kulturowych,
- obiekty znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków, a nie wpisane do rejestru zabytków powinny być:
  - wykazane w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego,
  - posiadać zapisane a planach zagospodarowania przestrzennego warunki i zakres ochrony gabarytu, formy, detalu, kolorystyki i bezpośredniego otoczenia,
  - posiadać dokumentację inwentaryzacyjną przechowywaną w gminie,
  - ograniczenie możliwości swobodnych podziałów działek siedliskowych,
  - ochrona zwartych układów ruralistycznych,
  - odtwarzanie zabudowy w formach tradycyjnych,
  - zakaz wycinki obsadzeń drogowych,
  - ochrona dróg z nawierzchnią brukowaną,
  - egzekwowanie ochrony stanowisk archeologicznych.

W Wojewódzkim Programie Opieki nad Zabytkami na lata 2008-2012 dla Województwa Zachodniopomorskiego ujęte są ww. zalecenia.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

Na poziomie Powiatu kwestię ochrony dziedzictwa kulturowego poruszono ogólnie w:

„Strategii Rozwoju Społeczno Gospodarczego Powiatu Gryfińskiego na lata 2001-2010
poprzez wyznaczenie kierunku działań:

- stworzenie sieci obszarów chronionych w oparciu o aktualne waloryzacje przyrodnicze i kulturowe.
- promocje walorów przyrodniczych i kulturowych (zabytki)
- opracowanie i realizacja planów ochrony dla obszarów chronionych.

5 UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy).

a) dokumenty o charakterze strategicznym.

„Plan rozwoju lokalnego”.

Załącznik do Uchwały Nr XIX/136/04 Rady Gminy Stare Czarnowo z dnia 13 września 2004 roku. Brak celów strategicznych ochrony zabytków.

b) Opracowania wyznaczające kierunki polityki przestrzennej gminy

„Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Stare Czarnowo”.

Jest dokumentem planistycznym sporządzonym dla obszaru całej gminy na podstawie przepisów ustawy z dnia 7 lipca 1994 roku o zagospodarowaniu przestrzennym (Uchwała Rady Gminy Nr IV/31/2002 z dnia 30 grudnia 2002 r.).

Studium w zakresie ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego zawiera obszary chronione oraz wyznacza następujące strefy ochrony konserwatorskiej:

- Strefa „A” – ścisłej ochrony konserwatorskiej – obszaru uznanego za szczególnie ważny, jako materialne świadectwo historii miejscowości, na którym układ i jego składniki (zabudowa i inne elementy) zachowały się w dobrym stanie:

We wsiach:

STARE CZARNOWO- cmentarz przykościelny w historycznych granicach działki.

ŻELEWO –kościół w historycznych granicach działki wraz z cmentarzem oraz drewnianą wieżą.

BINOWO – działka kościelna w historycznych granicach – kościół, fragmenty kamiennego ogrodzenia, pojedyncze drzewa.

DOBROPOLE - działka kościelna w granicach kamiennego muru z kościołem neogotyckim.

KARTNO -działka kościelna w historycznych granicach z kościołem oraz kamiennym murem z bramkami, grobowcem i starodrzewem.

KOŁBACZ – zespół klasztorny obejmujący budynki dawnego zespołu klasztornego.

KOŁOWO – działka kościelna w historycznych granicach kamiennego muru z kościołem neogotyckim.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

ŻELISŁAWIEC - działka kościelna w historycznych granicach muru ogrodzeniowego.

- Strefa „B” – ochrony konserwatorskiej układów przestrzennych
STARE CZARNOWO – ul. Kozia (ob. św. Floriana) łącznie z zabudową frontową.
ŻELEWO – ochrony układu przestrzennego wsi wytyczona wzdłuż linii zabudowy gospodarczej w głębi działek.
DOBROPOLE- owalnicowy układ przestrzenny wsi w granicach zasięgu zabudowy działek siedliskowych.
KARTNO - owalnicowy układ przestrzenny wsi w granicach zasięgu zabudowy działek siedliskowych.
KOŁBACZ – dawne założenie klasztorne.
KOŁOWO - owalnicowy układ przestrzenny wsi w granicach zasięgu zabudowy działek siedliskowych.
ŻELISŁAWIEC - owalnicowy układ przestrzenny wsi w granicach zasięgu zabudowy działek siedliskowych.
- Strefa „K” – ochrony krajobrazu kulturowego, która objęto układy zieleni posiadającej wartości historyczne, kompozycyjne i krajobrazowe, w tym założenia parkowe, cmentarze, nasadzenia przydrożne.
STARE CZARNOWO – cmentarz u zbiegu ul. Gryfińskiej i Polnej.
ŻELEWO – otulina układu przestrzennego wsi od brzegu jez. Miedwie do szczytu wyniesienia po stronie zachodniej.
BINOWO – cmentarz ewangelicki.
DĘBINA - cmentarz ewangelicki.
GLINNA – dwa cmentarz ewangelickie
GLINNA – (Gliniec) – ogród dendrologiczny
KARTNO - cmentarz ewangelicki.
KOŁBACZ – ochrony krajobrazu całej przestrzeni kulturowej wsi.
KOŁOWO - owalnicowy układ wsi łącznie z drogą zagumną i sadami.
ŻELISŁAWIEC – teren po południowej stronie wsi.
Tamże - cmentarz komunalny w granicach XIX –wiecznego założenia.
- Strefa „E” – ochrony ekspozycji układów i obiektów zabytkowych, dotyczy to obiektów o istotnych walorach artystycznych i krajobrazowych.
DOBROPOLE – strefa ekspozycji kościoła.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

KARTNO - strefa ekspozycji kościoła.

KOŁBACZ - strefa ekspozycji kościoła i pałacu.

KOŁOWO - strefa ekspozycji kościoła.

ŻELISŁAWIEC – strefa wschodniej ekspozycji kościoła.

- Strefa „W” I - pełnej ochrony archeologiczno-konserwatorskiej – obejmuje stanowiska wpisane do rejestru zabytków.
- Strefa „W II” – częściowej ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych, obejmuje stanowiska ujęte w ewidencji służby ochrony zabytków.
- Strefa „W 3” - częściowej ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych, obejmuje stanowiska ujęte w ewidencji służby ochrony zabytków.

„Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Stare Czarnowo. Zmiana w zakresie zgodnym z Uchwałą Nr XXII/179/05 z dnia 31 stycznia 2005 roku w sprawie przystąpienia do sporządzenia zmiany Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Stare Czarnowo w granicach administracyjnych gminy Stare Czarnowo. Załącznik Nr 1 do Uchwały Nr XI/73/11 Rady Gminy Stare Czarnowo z dnia 28 października 2011 roku.

Uchwała Nr XI/73/11 Rady Gminy Stare Czarnowo z dnia 28 października 2011 r. w sprawie przyjęcia zmiany. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków utrzymano zapisy ze „Studium” z 2002 r.

Dla terenu gminy Stare Czarnowo wykonano również Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego dla następujących miejscowości: Starego Czarnowa, Binowa i Kołowa.

„Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Stare Czarnowo gm. Stare Czarnowo”

Uchwała Nr XLII/298/10 Rady Gminy Stare Czarnowo z dnia 10 listopada 2010 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla części obrębu Stare Czarnowo. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków utrzymano zapisy ze „Studium...”.

„Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Kołowo gm. Stare Czarnowo zachodniopomorskie”. Uchwała Nr XVII/135/08 Rady Gminy Stare Czarnowo z dnia 26 maja 2008 roku (zmiana Uchwała Rady Gminy St. Czarnowo nr IX/53/11 z dn. 10.06.2011 r.) w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego

dla części obrębu Kołowo. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków utrzymano zapisy ze „Studium...”.

„Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Binowo gm. Stare Czarnowo zachodniopomorskie”

Uchwała Nr XXX/232/05 Rady Gminy Stare Czarnowo z dnia 30 listopada 2005 roku (zm. Uchwała Nr XVI/120/12 z dn. 14.06.2012 r.) w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla części obrębu Binowo. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków utrzymano zapisy ze „Studium...”.

5.2 Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy.

5.2.1 Zarys historii obszaru gminy.

Obszar gminy Stare Czarnowo jest częścią regionu Pomorze Zachodnie. Ślady pobytu i działalności ludzi na tym terenie, udokumentowane znaleziskami archeologicznymi, datowane są od epoki kamienia. Ślady urbanizacji przetrwały w strukturze dzisiejszej sieci osadniczej datuje się na VII wiek n.e., (ok. 1400 lat temu) i wiąże się z zasiedleniem Pomorza przez plemiona słowiańskie. Śladami pobytu Słowian są tu między innymi dwa grody zachowane w sąsiedztwie Kołbacza, oraz liczne artefakty w postaci relikwów zabudowy i wytworów rzemiosła. W IX wieku wykształciły się podstawy organizmu państwowego jakim stało się Księstwo Pomorskie zarządzane przez rodzimą dynastię Gryfitów. W X wieku Księstwo zostało czasowo podporządkowane władzy książąt piastowskich. W 1124 roku z inicjatywy księcia Bolesława Krzywoustego przy wsparciu rodzimej dynastii, pogańska ludność Pomorza przyjęła chrześcijaństwo. Dzięki temu Pomorze znalazło się w orbicie wpływów kultury Zachodniej Europy.

Powstała sieć parafialna, z Zachodu zaczęli przybywać zakonnicy osiedlający się na ziemiach ofiarowanych im przez lokalnych możnowładców. W ten sposób, w XII wieku, doszło do założenia jednego z najstarszych klasztorów na Pomorzu- klasztoru zakonu cystersów, który powstał na terenie dzisiejszej gminy Stare Czarnowo, we wsi Kołbacz. Klasztor, dzięki licznym nadaniom ziem w okolicach stał się, na kilka wieków, potężną instytucją decydującą o życiu duchowym i o rozwoju gospodarczym terenów nazwanych „*Ziemią Kołbacką*”. Kołbacz, przez ponad trzysta lat, stanowił centrum administracyjne dla regionu położonego wokół Jeziora Miedwie; cystersi decydowali o napływie osadników, o zakładaniu wsi i miasteczek i o poziomie życia mieszkańców. Jednak w 1 połowie XVI wieku, w związku z przyjęciem na Pomorzu religii protestanckiej, klasztor został rozwiązany.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

Posiadłości zakonne w większości włączono w skład domen (majątków) książęcych i zarządzane były przez książęcych administratorów do połowy XVII wieku. Były to folwarki oraz wioski, przy czym kilka miejscowości uzyskało wtedy statusy wsi królewskich (chłopskich). W 1648 roku Księstwo Pomorskie, po wymarciu dynastii Gryfitów, podzielone zostało pomiędzy Szwecję i Brandenburgię. „Ziemie Kołbacką” przejęli margrabiowie brandenburscy. Na początku XVIII wieku, Pomorze wraz z Kołbaczem i przyległymi do niego terenami włączono w granice Królestwa Pruskiego powstałego w 1701 roku. Podziały kraju na powiaty wprowadzono na początku XIX wieku. Zachodnia część „Ziemi Kołbackiej” znalazła się w obrębie powiatu Gryfino i Rejencji Szczecińskiej. W wyniku przeprowadzonych wtedy reform rolnych nastąpił rozwój wsi w regionie. Powstała sieć dróg, kolej a pod koniec XIX wieku nastąpiła wymiana tradycyjnej zabudowy wiejskiej na nową. Procesy tego typu trwały do wybuchu II wojny Światowej. W 1945 roku omawiany teren wraz z całym Pomorzem Zachodnim znalazł się w granicach Państwa Polskiego i województwa szczecińskiego. Gminę w jej dzisiejszym obszarze wydzielono po 1945 roku. W obrębie gminy znajduje się 12 wsi sołeckich i kilka osad. Siedziba gminy znajduje się w miejscowości Stare Czarnowo.

STARE CZARNOWO – (*Cirnow, Neumark*)

Miejscowość wspomniana w źródłach w 1226 roku, kiedy została podarowana przez księcia Barnima cystersom z Kołbacza. W 1255 roku wymieniona, jako miasteczko należące do klasztoru. O pomyślnym rozwoju świadczy fakt, że w 1283 roku stanowiła zagrożenie dla rozwoju handlu miasta Gryfina. Miasteczko miało prawo do urządzania raz w roku, na dzień św. Marcina, jarmarku trwającego przez 8 dni, w XVIII wieku ograniczonego do 2 dni. W źródłach odnotowano istnienie szpitala św. Jerzego. W czasach cystersów miasteczko rozwijało się pomyślnie i funkcjonowało do połowy XVII wieku. Wówczas straciło rangę miasta i ewoluowało w kierunku dużej wsi o dominującej pozycji gospodarstw chłopskich. Pod koniec XVIII wieku w Starym Czarnowie odnotowano 71 ognisk domowych. Znajdowało się tam 12 gospodarstw chłopskich i 10 małorolnych, ale też było tam 19 bezrolnych, którzy zajmowali się rzemiosłem. We wsi znajdowała się również stacja pocztowa. Miejscowość rozwinęła się znacząco w 2 połowie wieku XIX i na początku wieku XX, do czego przyczyniła się m.in. budowa kolei.

Z tego okresu pochodzą duże, zbudowane z cegły zagrody chłopskie z okazałymi domami, zespołami stodół, obór i magazynów. Ślady dawnej rangi przetrwały w kilku - ulicowym rozplanowaniu miejscowości, w wyróżniających się kubaturą wielu budynków mieszkalnych

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

oraz budynków użyteczności publicznej takich np. jak szkoła. Istniejący w Starym Czarnowie kościół jest budowlą dziewiętnastowieczną, która powstała prawdopodobnie na miejscu starszej, zapewne średniowiecznej budowli. W tkance miejskiej przetrwały również relikty komunikacji kolejowej: dawny dworzec i magazyn dworcowy.

BINOWO – (*Binnow*)

Jedna z największych wsi na terenie gminy, położona ok 15 km na południowy wschód od centrum Szczecina, nad Jeziorem Binowskim i jeziorem Piasek Wielki. Była wsią słowiańską leżącą na terenie „Ziemi Kołbackiej”. Ok. 1220 roku nadana zakonowi cystersów z Kołbacza. W 1278 roku decyzją książąt pomorskich dochody ze wsi przeznaczono na utrzymanie szpitala w Kołbaczu. W XIV wieku we wsi zbudowano istniejący do dziś kościół oraz niezachowane sanktuarium z kaplicą NMP, z cudownym źródłem i obrazem Matki Boskiej. Od tamtej pory aż do XVIII wieku obraz i źródło w Binowie były miejscem licznych pielgrzymek ludności z terenu Niemiec oraz z Polski. W dobrach klasztornych wieś pozostawała do połowy XVI wieku, tj. do czasu sekularyzacji klasztoru. Następnie włączona została do domeny książęcej w Kołbaczu. W XVIII wieku była własnością domeny królewskiej. W XIX wieku została rozbudowana: istniała tu szkoła, kuźnia, dom wdowi, 50 domów i 5 budynków przemysłowych. W 1939 roku we wsi mieszkało 463 mieszkańców.

Pierwotnie wieś o układzie owalnicowym o osi podłużnej wschód-zachód, przekształcona w XIX wieku na wielodrożnicę. Ze średniowiecznego założenia pozostały fragmenty owalnicowego planu i kościół wraz z terenem cmentarnym. Zabudowa wsi rozlokowana wzdłuż ramion owalnicy oraz wzdłuż bocznych ulic pochodzi z ostatniej ćwierci XIX wieku i z wieku XX. Wyróżnia się w niej budynek szkoły z początku XX wieku, powstały prawdopodobnie na miejscu starszej budowli o tym samym przeznaczeniu. Z końca XIX i początku XX wieku pochodzi również teren cmentarza komunalnego założonego po północnej stronie wsi oraz większość zabudowy mieszkalnej i gospodarczej Binowa, charakteryzująca się murowaną zabudową pierzejową złożoną z wolnostojących domów parterowych i szczytowych. Wyróżnikiem zabudowy jest budynek dawnego schroniska dla młodzieży (*Jugend Herberger*) wzniesiony w latach trzydziestych XX wieku nad jeziorem Binowskim. Po dawnej kaplicy pielgrzymkowej nie pozostały żadne ślady. W zabudowie, na ogół bardzo zaniedbanej, występują liczne ubytki. Zabytki ruchome z kościoła przetrwały szczerunkowo w formie ołtarza gotyckiego ob. w zbiorach Muzeum Narodowego w Szczecinie.

DĘBINA - *niemiecka nazwa Hoffdamm*

Niewielka wieś, dawniej osada folwarczna położona 3 km na południe od Kołbacza. W źródłach pisanych wzmiankowana od początku XVI wieku jako folwark założony na gruntach cystersów z Kołbacza, następnie folwark domeny książęcej oraz od wieku XVII folwark margrabiów brandenburskich i Państwa Pruskiego. W 1827 roku kupiony wraz z Kołbaczem przez dzierżawcę Goede, następnie przejęty przez Państwo. Na przełomie XIX i XX wieku folwark wzniesiony od podstaw. Od 1945 roku, do chwili obecnej, wchodzi w skład Zootechnicznego Zakładu Doświadczalnego w Kołbaczu, Gospodarstwa w Dębinie. W 1994 roku we wsi zbudowano niewielki kościół pw. MB Pocieszenia.

Zachowany układ jest typowy dla zespołów osad folwarcznych. Składa się z zespołu kilku dużych budynków gospodarczych, w tym trzech historycznych, z przebudowanej siedziby dzierżawcy, reliktyw parku przy zburzonej siedzibie dzierżawcy oraz z kilku wielorodzinnych domów pracowników folwarcznych. W budynku nr 10 znajdowała się szkoła. We wsi znajduje się ponadto dziewiętnastowieczny nieczynny cmentarz ewangelicki z nagrobkiem Wilhelma Dudy, remiza i trafostacja z okresu międzywojennego.

DOBROPOLE GRYFIŃSKIE(*Dobberphul*)

Wieś położona w obrębie Szczecińskiego Parku Krajobrazowego, 3 km na zachód od Starego Czarnowa, na polanie w południowo – zachodniej części Puszczy Bukowej.

Założona w XIII wieku przez cystersów, w źródłach wymieniona w 1233 roku jako wieś klasztorna. Po sekularyzacji dóbr zakonnych, w XVI wieku włączona została do domeny książęcej, następnie do domeny margrabiów brandenburskich i Państwa Pruskiego. W 1786 roku, w źródłach odnotowano istnienie kościoła i szkoły. Począwszy od lat dwudziestych XIX wieku wieś zaczęła się rozwijać. Około połowy XIX wieku znajdowało się tu 51 domów, kościół wybudowany w latach 1862-1863 oraz szkoła. W 1928 roku wieś liczyła 661 mieszkańców.

Pod względem ruralistycznym Dobropole wyróżnia się w regionie zachowanym w całości średniowiecznym i niezakłóconym planem owalnicowym z kościołem i szkołą na nawsiu i dwoma ramionami ulic ujmujących wrzeciono nawsia. Wzdłuż ulic znajdują się obszerne zagrody trzy lub czterobudynkowe. Na frontach zagród usytuowane są domy mieszkalne ustawione względem ulic kalenicowo, za domami i często obok nich znajdują się budynki gospodarcze z przełomu XIX /XX w.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

W zabudowie wsi zwracają uwagę: kościół wraz z terenem cmentarza przykościelnego i jednym murowanym grobowcem, dawna szkoła wzniesiona w tradycyjnej konstrukcji ryglowej i kilka zagród z końca wieku XIX i z lat trzydziestych XX stulecia.

GLINNA - GLINIEC – (*Pflanzengart*)

Leśniczówka położona 1,2 km na północny wschód od Glinnej. Założona pod koniec XVIII wieku na gruntach wsi Glinna przy drodze prowadzącej do Kołowa. W 1823 roku przy leśniczówce założono szkółkę drzew, w 2 połowie XIX wieku właściciel folwarku w Glinnej F. Schiffmann założył tu ogród botaniczny, pierwsza wzmianka o założeniu ukazała się w źródłach w 1911 roku. Ogród o powierzchni 3,6 ha, położony po południowej stronie leśniczówki zakomponowano na planie trapezu ograniczonego z dwóch stron ciekami wodnymi. Jego obszar został powiększony po 1945 roku w kierunku zachodnim o 1,8 ha.

Ogród należy do największych i najbardziej zadbanej obiektów zabytkowych na terenie gminy a zarazem jest największą atrakcją turystyczną gminy. Oprócz ogrodu znajduje się tu nadal leśniczówka trzybudynkowa z mocno przebudowanym domem mieszkalnym, z ryglową stajnią z 4 ćw. XIX wieku i murowaną oborą z początku XX wieku.

GLINNA – (*Glien*)

Niewielka wieś położona na skraju Szczecińskiego Parku Krajobrazowego, 4 km na zachód od Starego Czarnowa. Wzmiankowana w źródłach po raz pierwszy w 1360 roku, założona została z inicjatywy zakonu cystersów z Kołbacza, jako folwark nastawiony na hodowlę bydła, trzody chlewnej, owiec i połowu ryb. Po sekularyzacji dóbr klasztornych, folwark włączony został do majątku książąt pomorskich, następnie margrabiów brandenburskich i Państwa Pruskiego. W 1860 roku, majątek kupił F. Schiffmann, który w tym samym czasie założył w pobliskim Glińcu ogród dendrologiczny, zbudował dwór i rozbudował folwark. Na przełomie XIX/XX wieku po południowej stronie wsi założono linię kolejową, po północnej stronie założono niewielki cmentarz. W latach 20-tych XX wieku nastąpiła częściowa parcelacja gruntów wsi i budowa kolonii domów z ogrodami po wschodniej stronie wsi. Po 1945 roku teren dawnego folwarku włączono w skład Zootechnicznego Zakładu Doświadczalnego w Kołbaczu, Gospodarstwo w Dębinie. W latach siedemdziesiątych XX wieku zbudowano kilka bloków mieszkalnych, w latach dziewięćdziesiątych dawny budynek remizy adaptowano na kaplicę.

Obecnie wieś jest wielodrożnicą z zespołem folwarcznym po południowej stronie drogi głównej, zespołem zabudowy mieszkalnej po stronie północnej i wschodniej. W zespole

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

folwarcznym znajdują się: dwór, z relikdami parku, gorzelnia i stajnia. W zabudowie przy drodze głównej przeważają bloki mieszkalne z lat siedemdziesiątych XX wieku. Z zabytkowej zabudowy mieszkalnej zachowane są pojedyncze budynki mieszkalne i gospodarcze oraz jednorodna stylowo kolonia domów po wschodniej stronie wsi. Przy drodze prowadzącej do Glińca znajdują się dwa nieczynne cmentarze ewangeliczne.

KARTNO–(*Kortenhagen*)

Wieś cysterska, założona w 2 połowie XIII wieku. Wtedy również powstał tu kościół jeden z najstarszych w regionie, przebudowany w wieku XIV i w późniejszych okresach. Wokół kościoła znajdował się cmentarz czynny do schyłku XIX wieku. Po kasacie klasztoru Kartno włączono w skład domeny książęcej, po rozpadzie Księstwa stała się wsią wolną z sołtysem. Rozbudowana w wieku XVIII i XIX, w połowie XIX wieku liczyła około 500 mieszkańców, 52 domy i 4 budynki przemysłowe (nazwą budynki przemysłowe określane były młyny, wiatraki, kuźnie). Pod koniec XIX wieku założono nowy cmentarz po południowo-zachodniej stronie wsi. W 1945 roku wieś a głównie kościół zostały częściowo zniszczone. Kościół odbudowano w 1984 roku, wieś natomiast pozostaje w sposób rażąco zaniedbana. Dotyczy to zwłaszcza zachodniej części nawisza i cmentarza ewangelickiego po południowej stronie zabudowań.

Wieś założona na planie owalnicy z kościołem w centrum wrzecionowatego nawisza, które jest obecnie zniekształcone poprzez podział murem w zachodniej części. Zabudowa złożona pierwotnie z okazałych zagród, trzy lub czterobudynkowych, znajduje się wzdłuż dwóch ramion ulic ujmujących centralny plac w kształcie wrzeciona. Z historycznej zabudowy oprócz kościoła i terenu cmentarza przykościelnego ogrodzonego murem z jedną bramą po stronie zachodniej, przetrwały pojedyncze zagrody z domami mieszkalnymi i budynkami gospodarczymi oraz pojedyncze budynki z dawnych zagród. Cmentarz po południowo-zachodniej stronie wsi jest zdewastowany.

KOŁBACZ– (*Kolbatz*)

Jest to najstarsza i najbardziej znacząca miejscowość na terenie gminy. To tu w 1173 roku, osiedlił się zakon cystersów sprowadzony przez kasztelana szczecińskiego Warcisława Świętoborza z duńskiej miejscowości Esrom. Dzięki licznym nadaniom ziem i wsi leżących w okolicach Kołbacza i w dalszych ziemiach Księstwa Pomorskiego, cystersi z Kołbacza stali się właścicielami ogromnego latyfundium ziem już częściowo zagospodarowanych i jeszcze wówczas słabo zamieszkałych. Na swych włościach zakonnicy założyli wiele nowych wsi

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

oraz zespołów folwarcznych. W 1210 roku, cystersi rozpoczęli budowę kościoła, a w następnych latach zespołu zabudowy klasztornej mieszkalnej i gospodarczej, prowadząc prace do schyłku XV wieku. W rezultacie powstał zespół zbliżony wielkością do małego miasta, otoczonego murami obronnymi. W obrębie zespołu, oprócz kościoła i klasztoru oraz cmentarza przykościelnego, powstał również zespół budynków gospodarczych takich jak: stajnie, obory, owczarnie, stodoły, spichlerze, kuźnie i inne. Po rozwiązaniu klasztoru, (co nastąpiło po 1534 roku, w wyniku przyjęcia religii protestanckiej), Kołbacz i część należących do niego dóbr włączono do majątku książąt Pomorskich, tworząc tzw. domenę książęcą. Budynki klasztorne adaptowano na letnią siedzibę książąt. Nawy kościoła zamieniono na magazyny zboża (z czasem nawy boczne rozebrano, pozostawiając tylko nawę główną), na cele sakralne pozostawiono prezbiterium z transeptem. Po 1648 roku majątek i zabudowę klasztorną przejęli margrabiowie brandenburscy, a następnie Państwo Pruskie. Część dawnych posiadłości cystersów wyłączono z domeny, pozostałe istniały w jej obrębie i były dzierżawione przez niejakiego Goede, który w 1807 roku kupił Kołbacz wraz z folwarkami w Dębinie, Glinnej i Nieznaniu. Pod koniec XVIII wieku Goede zbudował w Kołbaczku swoją siedzibę w formie parterowego dworu z oficyną. W 1816 roku majątek przejął kupiec Krause, który wkrótce potem zrezygnował z własności stając się dzierżawcą. Na początku wieku XIX zbudowano siedzibę administratorów domeny (ob. budynek administracyjny Zakładu Zootechnicznego). Pod koniec wieku XIX, na miejscu dawnej zniszczonej już zabudowy mieszkalnej i gospodarczej wzniesiono nowy zespół budynków gospodarczych: magazyny, obory, gorzelnię oraz kilka murowanych domów mieszkalnych. Zespół przetrwał II wojnę światową bez uszkodzeń. W 1949 roku utworzono tu Państwowe Gospodarstwo Rolne, w 1967 roku powołano do życia Zootechniczny Zakład Doświadczalny, (obecnie ziemie i część zabudowy użytkowana jest przez dzierżawców). W wyniku działań Zakładu, przy akceptacji władz lokalnych i centralnych, Kołbacz zamieniono na tzw. Agromiasto. W wyniku tej decyzji rozebrano większość starej zabudowy, na miejscu, której zbudowano szereg bloków mieszkalnych zacierając historyczne rozplanowanie założenia. Aktualnie z pierwotnego, XII-XIII wiecznego zespołu klasztornego przetrwały: kościół, dom konwersów i dom opata, relikw murów obronnych w postaci baszty obronnej po północno-wschodniej stronie zespołu oraz gotycka owczarnia po stronie północnej. Z późniejszej, historycznej zabudowy gospodarczej, ulokowanej po północnej stronie kościoła pozostały: siedziba administracji domeny, dwór dzierżawcy, oraz magazyny, gorzelnia i obora. Z przedwojennej zabudowy mieszkalnej przetrwały cztery domy, w tym budynek plebani, przebudowany znacznie po 1945 roku. Po zachodniej stronie wsi przy drodze głównej

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

znajduje się cmentarz ewangelicki założony tu w 1 połowie XIX wieku i rozbudowany pod koniec tamtego wieku.

W latach dwudziestych XX wieku, po zachodniej stronie zespołu klasztornego powstał folwark z zespołem zabudowy, na który składał się: dwór zarządcy, dwa budynki obór i owczarnia. Zespół przetrwał do chwili obecnej w zredukowanej formie: dwór został zmodernizowany, przetrwała jedna obora i jedna owczarnia.

KOŁOWO – (*Kolow*)

Wieś cysterska usytuowana pośrodku Puszczy Bukowej. Wzmiankowana w źródłach już w 1183 roku. W 1255 roku należała przejściowo do zakonu joannitów. W XIV wieku stanowiła ulubioną przez opatów cysterskich miejscowość do letniego wypoczynku. Po kasacie klasztoru, Kołowo przeznaczona na dożywotnią siedzibę dla ostatniego opata. Wtedy również wieś włączono do domeny książęcej, następnie do domeny królewskiej. W 1786 roku znajdowało się tu 18 domów. W połowie XIX wieku, we wsi znajdował się kościół, szkoła i 34 domy. Pod koniec XIX wieku na miejscu starego zbudowano nowy kościół, a na gruntach rolnych powstał niewielki majątek ziemski (160 ha ziemi) należący do Augusta Wendorfa. Tenże zbudował tu swoją siedzibę z parkiem i zespołem budynków gospodarczych. W 1939 roku w Kołowie mieszkało 226 osób. Po 1945 roku wieś uległa zaniedbaniu. Dwór i budynki folwarczne rozebrano, pozostałości parku sprzedano osobie prywatnej.

Aktualnie w rozplanowaniu wsi widoczne są relikty planu owalnicowego z kościołem i cmentarzem położonym na wyniesionym terenie wrzecionowatego nawsia, w obrębie, którego znajdują się dwa stawy. Nawsie po stronie wschodniej przecięte jest krótką ulicą, która łączy się z od północy i południa dwoma ramionami dróg – ulic, przy których zachowało się kilka zagród i pojedynczych budynków. Z zabytkowej zabudowy zachował się kościół i cmentarz przykościelny, oraz kilka niepełnych zagród chłopskich z końca XIX i początku XX wieku. Zachowały się również brukowane nawierzchnie dróg wewnętrznych oraz ulic: Szkolnej i Sadowej.

KOMÓRKOWO - (*Geiblershof*)

Niewielka wieś położona 4 km na południe od Kołbacza, nieopodal wsi Dębina. Założona, jako folwark pod koniec XVIII wieku, w źródłach wymieniona po raz pierwszy w 1840 roku, kiedy ziemia folwarczna została rozparcelowana pomiędzy chłopów. W 1871 roku liczyła 72 mieszkańców, w 1928 roku 64.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

Wieś założona, jako ulicówka zabudowana po obu stronach drogi trzy i czterobudynkowymi zagrodami, obecnie w znacznym stopniu zrujnowanymi. W środkowej części wsi po południowej stronie drogi zachowany teren nieczynnego cmentarza. Droga wiejska w obrębie wsi jest brukowana. Przy wyjeździe ze wsi od strony zachodniej znajduje się trafostacja.

MAŁOLESIE - (*F.Buchenhain*)

Leśniczówka położona ok 1,00 km na północ od wsi Glinna. Założona w XIX wieku, w dokumentach wzmiankowana po raz pierwszy w 1871 roku. Wówczas należała do nadleśnictwa państwowego w Śmierdnicy. Składała się z trzech budynków.

Obecnie zespół składa się nadal z trzech budynków: domu mieszkalnego, stodoły i budynku gospodarczego, powstałych w XIX i XX w. Folwark połączony jest z Glinną oraz Ogrodem Dendrologicznym brukowaną drogą.

NIEZNAŃ - (*Heidechhen*)

Jest to mała, kilkubudynkowa osada, położona 2 km na północny wschód od Kołbacza. Powstała w okresie średniowiecza i była jednym z wielu folwarków cysterskich. Po sekularyzacji dóbr klasztornych dzieliła losy majątku w Kołbaczu aż do schyłku XX wieku. Obecna zabudowa osady pochodzi z końca XIX wieku.

Z zabudowy zespołu z końca XIX i początku wieku XX pozostały: magazyn i stodoła oraz kilka czworaków dworskich. Przy wjeździe do osady zachowała się również trafostacja.

ŻELEWO – (*Selow*)

Wieś cysterska, założona pod koniec XII wieku, w źródłach wymieniona po raz pierwszy w 1238 roku. Położona na zachodnim brzegu Jeziora Miedwie, była przez wieki wsią rybacką i chłopską. Własnością klasztoru była do XVI wieku, po rozwiązaniu klasztoru należała przez następne sto lat do majątku książąt Pomorskich, po upadku Księstwa uzyskała autonomię. W ciągu XVIII i XIX wieku, znacznie się rozbudowała. Po 1945 roku rozbudowano w kierunku południowym.

Założona jako ulicówka przetrwała w tej formie do czasów obecnych. Od typowych ulicówek różni się wąskimi przejściami pomiędzy parcelami. Przejścia prowadzą od drogi głównej nad brzeg jeziora. Po zachodniej stronie drogi znajduje się wąska uliczka prowadząca do kościoła i cmentarza, usytuowanych w drugiej linii zabudowy pierzei zachodniej. Na zachód od kościoła położony jest cmentarz komunalny z początku XX wieku. Droga główna wsi obudowana jest gęsto usytuowanymi zagrodami wielobudynkowym. Zagrody z okazałymi

budynkami gospodarczymi znajdują się z reguły po zachodniej stronie drogi, po wschodniej budynki gospodarcze są znacznie mniejsze. Domy mieszkalne sytuowane względem ulicy szczytowo i kalenicowo wyróżniają się w skali regionu zróżnicowanym, bogatym zdobnictwem fasad.

ŻELISŁAWIEC - (*Sinzlow*)

Jedna z większych i najstarszych wsi w gminie, położona kilka km na zachód od Starego Czarnowa. Założona w 2 połowie XII wieku, w źródłach wzmiankowana po raz pierwszy w 1180 roku. Należała do klasztoru cystersów w Kołbaczu i do upadku Księstwa dzieliła losy majątku kołbackiego. Po upadku Księstwa wieś uzyskała autonomię, rozwinęła się w XVIII i XIX wieku. W 1871 roku liczyła 150 gospodarstw domowych, 90 domów i 707 mieszkańców. W 1928 roku liczyła 535 mieszkańców. Po 1945 roku zasiedlona przez ludność polską. Obecnie zaniedbana.

Założona jako owalnica, w XIX wieku, rozbudowana do formy wielodrożnicy. Przy drogach obiegających wrzecionowate nawsie znajdują się zagrody chłopskie złożone z domów mieszkalnych, obór i stodół. W wielu miejscach zagrody są niepełne z ubytkami poszczególnych budynków; w wielu innych miejscach zagrody zostały całkowicie rozebrane. Z historycznej zabudowy zachowały się: średniowieczny kościół z cmentarzem ogrodzonym kamiennym murem z trzema bramami, nieopodal kościoła zachowany jest budynek dawnej szkoły, dalej remiza, kilka zagród i pojedynczych domów, a po północnej stronie wsi na krańcu ul. Binowskiej znajduje się cmentarz komunalny założony w XIX wieku. Nieopodal znajduje się trafostacja. Ulica krótka biegnąca od kościoła w kierunku południowym ogrodzona jest kamienno ceglanyymi murami.

5.2.2 Krajobraz kulturowy

Według ustalonej definicji, pod nazwą krajobraz kulturowy rozumie się otaczającą nas przestrzeń zawierającą elementy przyrody kształtowanej przez człowieka i wytwory cywilizacji ludzi mieszkających w danym regionie, określane mianem dziedzictwa kulturowego.

Krajobraz kulturowy gminy Stare Czarnowo zdeterminowany jest w dużej mierze walorami przyrodniczymi. 85 % powierzchni gminy zajmują tereny zielone takie jak Puszcza Bukowa wraz z jeziorami, w tym największym w regionie jeziorem Miedwie. Zarówno Puszcza jak i jeziora odgrywały od wieków znaczącą rolę w rozwoju osadnictwa i życia ludzi w tym

regionie kraju. Na polanach Puszczy zbudowano przed wiekami kilka wsi takich jak: Binowo, Dobropole Gryfińskie, Glinną i Kołowo, połączonych ze sobą siecią dróg, które w XIX wieku wybrukowano. Nad brzegiem jeziora Miedwie powstała wieś Żelewo, a w bliskim sąsiedztwie Kołbac z klasztorem cystersów, stanowiącym przez kilka wieków silny ośrodek władzy politycznej i gospodarczej w regionie, któremu podlegały inne wioski gminy takie jak Kartno czy Żeliszawice. W Krajobrazie Kulturowym gminy Stare Czarnowo znaczenie klasztoru cystersów, pomimo wszelkich przekształceń dokonanych w czasach nowożytnych i współczesnych, pozostaje nadal czytelne: zapisane w planach wsi, w budowlach sakralnych w sieci dróg, w nazewnictwie i legendach. Zabudowa wsi średniowiecznych, oraz nowożytnych osad i folwarków na omawianym terenie, poza nielicznymi budowlami i założeniami, takimi jak kościoły i cmentarze przykościelne, powstałe w czasach średniowiecza, pochodzi z najnowszych okresów historii regionu z XIX i XX wieku. Poszczególne obiekty architektury czy budownictwa- czy to sakralnego czy świeckiego – jeśli reprezentują wartości historyczne i estetyczne, są zabytkami.

Ważnymi elementami krajobrazu kulturowego są tereny historycznie ukształtowanych osad i wsi z czasów średniowiecza. Na pierwszym miejscu jest tu założenie poklasztorne w Kołbaczu, wpisane w 2015 roku na listę pomników historii Polski. Założenie to jest wyjątkowe nie tylko w skali regionu lecz Europy. Powstało w XII wieku, następnie rozbudowane do formy małego miasta otoczonego murami obronnymi z licznymi budowlami nie tylko sakralnymi lecz mieszkalnymi (dom konwersów i opata klasztoru) i gospodarczymi (owczarnia). Po rozwiązaniu klasztoru zespół został znacznie przekształcony, jednak do dziś zachował zarys dawnego planu z jedną basztą obronną. Interesujące początki ma również obecna wieś – siedziba gminy - Stare Czarnowo, która założona została w średniowieczu jako miasteczko, niestety niedostatecznie rozpoznane tak w badaniach archeologicznych jaki i historycznych. Otwarte zostaje pytanie czy centrum miejscowości z parcelą kościelną i targiem znajdowało się w sąsiedztwie obecnego kościoła czy może w innym miejscu. Cennymi elementami krajobrazu kulturowego są owalnicowe plany dawnych wsi klasztornych zachowane w: Binowie, Kartnie, Kołowie, Dobropolu Gryfińskim i Żeliszawcu. Wszystkie kwalifikują się do pełnej ochrony, gdyż reprezentują najbardziej charakterystyczne dla średniowiecza modele budowy wsi. Miejscowości, głównie folwarki i leśniczówki, założone w czasach nowożytnych np. Dębina, Nieznań, Komórkowo reprezentują zróżnicowane układy ruralistyczne, kształtowane w oparciu o kompozycje ulicowe.

5.2.3 Zabytki nieruchome

Kościóły

Do grupy najstarszych i najznacniejszych budowli architektury należą kościoły. Na terenie gminy znajduje się dziesięć świątyń, w tym cztery zbudowane w czasach średniowiecza, jedna w XVII wieku, trzy w XIX i dwie w XX wieku. Najstarszymi budowlami sakralnymi są: kościół w Kołbaczu, w Żeliszawcu, w Kartnie i w Binowie. W wiekach późniejszych powstały kościoły w; Żelewie, Dobropolu Gryfińskim, Starym Czarnowie i w Kołowie. W Glinnej i Dębinie niewielkie świątynie zbudowano w ostatnim dwudziestolecu. Najznacniejszą budowlą sakralną w rejonie jest Kościół pocysterski w Kołbaczu. Budowany od 1210 roku do połowy wieku XIV, jest przykładem budowli złożonej stylowo, reprezentującej styl romański w części prezbiterium i ramionach transeptu i styl wczesnogotycki w nawie głównej przekształconej w XVI wieku na magazyn zboża. Kościoły w wioskach cysterskich; Kartno, Żeliszawiec, Binowo, reprezentują typowe dla cystersów niewielkie świątynie jedno nawowe, bezwieżowe jak w Kartnie, z dobudowanymi wieżami jak w Żeliszawcu i Binowie. Interesującą budowlą sakralną jest kościół w Żelewie zbudowany w XVII wieku w konstrukcji ryglowej, reprezentujący lokalną odmianę nowożytnych form kościołów, skromnych, jednonawowych świątyń z wolnostojącymi wieżami. Kościoły w Dobropolu Gryfińskim, Starym Czarnowie i Kołowie zbudowane w ostatniej ćwierci XIX wieku, należą do grupy kamienno-ceglanych świątyń zbudowanych w stylu neogotyckim. Najnowszymi budowlami sakralnymi na terenie gminy są: kaplica urządzona w dawnym budynku gospodarczym we wsi Glinna w latach osiemdziesiątych XX wieku oraz kościół w Dębinie zbudowany w latach 1993-1994.

Architektura świecka – dwory, pałace, budynki użyteczności publicznej

Architektura rezydencjonalna (dwory, pałace, zamki), na terenie gminy mają skromną reprezentację, co wynika z przeważającej tu zakonnej własności ziem. Najstarszym przykładem ziemiańskiej siedziby jest **klasycystyczny dwór w Kołbaczu** zbudowany pod koniec XVIII wieku przez właściciela folwarku Radcę Goedego. Innym przykładem ziemiańskiej siedziby jest neostylowy **dwór w Glinnej** zbudowany w XIX wieku przez właściciela folwarku F. Schiffmanna, w stylu neoklasycystycznym. Inne siedziby budowane przez dzierżawców folwarków np. w Dębinie, Kołowie czy w Nieznaniu (folwarku założonym w XVI wieku), zostały rozebrane w ostatnich latach.

Zabudowa folwarczna

Występuje we wsiach tzw. folwarcznych t. j. zakładanych w celu stworzenia centrów gospodarczych: zespołów obór, stajni, owczarni i stodoł oraz budynków mieszkalnych przeznaczonych dla robotników folwarcznych. Tego typu zabudowa występuje w: Dębinie, Glinnej, Nieznaniu. W Dębinie zachowały się obory i stodoła z XIX w., oraz dwa budynki mieszkalne wraz ze szkołą, w Glinnej przetrwał pałac, budynek gorzelnii i obora, w Nieznaniu budynek obory, stodoły i dwa budynki tzw. czworaków - domów pracowników folwarcznych. Najciekawszy zespół zachował się w Kołbaczu. Tu budynki gospodarcze reprezentowane są obiektami powstałymi w XIV wieku oraz obiektami z wieku XIX i XX. Są to: gotycka owczarnia i gorzelnia, stajnia, stodoła.

Budynki użyteczności publicznej

Do budynków użyteczności publicznej należą nieliczne obiekty. Jednym z ciekawszych jest budynek administracji majątku w Kołbaczu, najstarszy w regionie gmach „biurowy” wzniesiony w stylistyce klasycystycznych projektów Dawida Gilly z początku XIX wieku oraz dawny budynek urzędowy w Starym Czarnowie z końca wieku XIX (ob. siedziba policji i biblioteka) reprezentujący malowniczy, romantyczny styl z początku XX wieku. Różnicowane formy prezentują budynki szkół wzniesionych na przełomie XIX i XX wieku w: Dobropolu Gryfińskim, w Binowie i Starym Czarnowie. Funkcję publiczną miał również budynek znany pod nazwą Dom Dziecka w Binowie, obecnie dom prywatny, a pierwotnie Schronisko Młodzieżowe wzniesione w latach trzydziestych XX wieku nad jez. Binowskim. Do tego typu budowli można zaliczyć również, funkcjonujące niegdyś liczne zajazdy i karczmy, z których na terenie gminy zachował się jeden przykład położony nieopodal Binowa, obecnie wielorodzinny budynek mieszkalny.

Zabytki budownictwa wiejskiego

Zabudowa wsi pomorskich na terenie gminy Stare Czarnowo, należy do najmniej rozpoznanych i docenianych zespołów budownictwa. Na podstawie przeprowadzonych do tej pory badań można stwierdzić, iż w wyniku zaniedbań trwających od 1945 do chwili obecnej, z omawianego regionu zniknęła blisko połowa historycznej zabudowy mieszkalnej i gospodarczej. Zachowane do dziś przykłady całych zagród oraz pojedynczych budowli o walorach historycznych i estetycznych są zatem nielicznymi już relikami historii ważnego dla wsi pomorskiej okresu odbudowy i rozwoju cywilizacyjnego. Z bieżącego rozpoznania wynika, że zabudowa wsi pochodzi w większości z przełomu XIX /XX wieku i z okresu

międzywojennego. Złożona była z obszernych zagród trzy lub czterobudynkowych, z domami mieszkalnymi usytuowanymi szczytowo lub kalenicowo przy ramionach nawsi. Większość budowli wzniesiono z cegły ceramicznej i kamieni granitowych, przy czym budynki mieszkalne są na ogół otynkowane i ozdobione detalami architektonicznymi, w wielu przypadkach, a zwłaszcza we wsi Żelewo, posiadają bogate wystroje fasad i elewacji bocznych. Tylko nieliczne budynki mieszkalne i gospodarcze reprezentują tradycyjne techniki budowy t. j. wzniesione w konstrukcjach szachulcowych lub ryglowych. Najlepiej zachowane przykłady przetrwały we wsiach; Binowo, Żeliszawice, Kartno, Dobropole Gryfińskie i Żelewo.

Zabytki związane z gospodarką leśną – leśniczówki

W licznych lasach gminy i w sąsiedztwie omawianych wsi, już od średniowiecza budowane były leśniczówki jako miejsca mieszkania i zarządzania terenami leśnymi. Sytuowane były w głębi lasów, na niewielkich polanach. Najciekawszym przykładem kwalifikującym się w pełni do zachowania jest leśniczówka w Małolesiu (Glinnej) przy drodze z Glinnej do Glinca, reprezentująca charakterystyczny przykład zespołu siedziby leśniczego, złożonej z domu mieszkalnego, stodoły i budynku gospodarczego, zbudowanych po części w tradycyjnych technikach budowy, po części w nowoczesnych technikach budowlanych.

Zabytki Techniki

Na terenie gminy nie przetrwała ani jedna budowla definiowana jako obiekt techniki z dawnych wieków, choć cystersi słynęli z nowinek technologicznych wprowadzanych dla lepszego funkcjonowania ich włości. Przetrwały natomiast wiejskie kuźnie i remizy zachowane w: Binowie, Dębinie, Glinnej, Dobropolu Gryfińskim; budowane w formie niewielkich ceglanych budynków wnoszonych w centralnych częściach wsi. Pozostały również budynki trafostacji wieżowych, związane z elektryfikacją wsi pomorskich, przeważnie z lat trzydziestych XX wieku, zachowane w: Binowie, Dębinie, Glinnej, Kołbaczu, Kartnie, Komorówku i Nieznaniu. Wszystkie zbudowane w formie graniastosłupów z cegły ceramicznej. Przetrwały również relikty dawnej zabudowy związanej z linią kolejową założoną na trasie Szczecin- Gryfino pod koniec XIX wieku. Kolej na wskazanej trasie nie funkcjonuje od dawna, gdyż tory zostały zdemontowane. Relikty budowli kolejowych przetrwały w Starym Czarnowie.

Cmentarze, pomniki

W średniowieczu pochówki mieszkańców miast i wsi odbywały się na terenie cmentarzy przykościelnych. Cmentarze te były ogradzane murami z kamieni granitowych. W murach budowano bramy przeważnie pojedyncze, niekiedy jak w Żeliszawcu potrójne. Pod koniec XVIII wieku decyzją Państwa Pruskiego cmentarze przykościelne zostały zamknięte dla pochówków. Od tej pory zaczęły powstawać nowe cmentarze położone poza granicami wsi. Cmentarze przykościelne, pomimo zaprzestania pochówków i usunięcia z ich terenów nagrobków, istnieją nadal pod powierzchnią trawników i zieleni i podlegają ochronie. Cmentarze nowe, założone pod koniec wieku XIX istnieją w: Binowie, Kartnie, Starym Czarnowie, Żeliszawcu, Glinnej. Kilka z nich przekształcono na cmentarze komunalne (likwidując przedwojenne nagrobki), kilka pozostaje w stanie kompletnego zaniedbania jak np. we wsi Kartno czy we wsi Glinna. W głębi Puszczy Bukowej zachował się cmentarz prywatny założony w XIX przez rodzinę Jaeckel, właścicieli tzw. „Szwedzkiego Młyna”, który miał tam funkcjonować od średniowiecza. W 1880 roku na miejscu młyna założono restaurację, która działała z powodzeniem do 1945 roku. Dziś pozostały po niej ruiny i cmentarz z dwoma płytami nagrobnymi.

Na jednym z najwyższych wzniesień Puszczy Bukowej znajduje się, jedyny na terenie gminy pomnik poświęcony pamięci nadleśniczego Carla Ludwiga Gene (1820-1893), zmarłego tragicznie w 1893 roku. Pomnik ufundowało Towarzystwo Miłośników Puszczy Bukowej („*Buchenheide Verein*”) za zasługi związane z ochroną Puszczy i rozwojem turystyki na jej terenie (wyznaczeniem szlaków turystycznych, oznakowaniem miejsc, przyczynieniem się do powiększenia ogrodu dendrologicznego w Glinnej).

Zieleń kształtowana – parki, ogrody, obsadzenia drogowe i aleje.

Parki, jako historyczne założenia zieleni, zakładane były przy obiektach rezydencjonalnych. Na terenie gminy parki dworskie istnieją w formach szczątkowych w: Dębinie, Glinnej i Kołowie. W dobrym stanie zachował się natomiast i znacznie się rozwinął Ogród Dendrologiczny w Glinnej, w pełni zagospodarowany i zabezpieczony po 1945 roku. Wszystkie miejscowości położone na terenie gminy są połączone ze sobą i ze Szczecinem drogami, które częściowo po 1945 roku zamieniono na drogi asfaltowe. We wsiach i pomiędzy nimi np. w: Kołowie, Binowie, Glinnej, Żeliszawcu istnieją drogi lokalne, o nawierzchni brukowanej. Drogi te kwalifikują się do zachowania.

5.2.4 Zabytki ruchome

Należą do nich zabytki sztuki, fundowane przez wieki głównie dla kościołów. Zabytków tego typu na terenie gminy jest niewiele, głównie z uwagi na reformację t. j. okres, w którym bogate niegdyś wyposażenie kościołów przeszło na własność domu książęcego, lub zostały sprzedane. Wiele strat poniosły kościoły w wyniku działań II Wojny Światowej i zaniedbań okresu powojennego np. w Binowie, Żeliszawcu czy Kartnie. Zaledwie część dawnego wyposażenia przetrwała w kościele poklasztornym w Kołbaczu: ambona z XVIII wieku, relief z herbem Gryfitów z XVI wieku, płyty nagrobne: Daniela Gaede z 1781 roku, Karoliny Wilhelminy Gaede z 1800 roku, Matthiasa von Carnitz z 1628 roku, oraz prospekt organowy z XIX wieku. Niezwykle cennym dziełem średniowiecznym, z XIV wieku, jest płyta nagrobna Jana Jordani, zmarłego w 1395 roku opata klasztoru cystersów z Kołbacza zachowana w kościele w Kołowie. Jest ona ważna nie tylko z uwagi na wartości artystyczne, ale też z uwagi na portretowe walory dzieła (jedynego jak dotąd znanego „portretu” cystersa z Kołbacza). W Kołowie zachowały się również dwie inne płyty nagrobne: koniuszego i łowczego książęcych zmarłych w 1615 i 1773 roku. Cenne elementy wyposażenia z epoki baroku posiada kościół w Żelewie, gdzie zachował się: ołtarz barokowy z 1698 roku, ambona z 1683 roku, stalle z początku XVIII wieku oraz empora organowa ozdobiona malowidłami przedstawiającymi sceny ze Starego i Nowego Testamentu. Kilka cennych zabytków sztuki sakralnej przechowywane jest w Muzeum Narodowym w Szczecinie; jest to m.in. gotycki ołtarz z kościoła w Binowie czy relief z wizerunkami księcia Barnima XI i jego żony Anny z 1545 roku.

5.2.5 Zabytki archeologiczne.

Na terenie gminy znajduje się kilkaset stanowisk archeologicznych datowanych na okresy od VII do XIII wieku (załącznik nr 3).

5.2.6 Dziedzictwo niematerialne

Wg. definicji ustalonej przez UNESCO w 2003 roku, dziedzictwo niematerialne oznacza: zwyczaje, przekazy ustne, wiedzę i umiejętności uznane za cześć własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Ten rodzaj dziedzictwa jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dziedzictwo niematerialne obejmuje:

1. tradycje i przekazy ustne, w tym język jako narzędzie przekazu,
2. spektakle i widowiska,
3. zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,

4. wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki,
5. umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Na terenie gminy, podobnie jak regionu, brak jest ciągłości osadniczej. Ludność zamieszkująca aktualnie teren gminy osiedliła się tu po 1945 roku. Przybyła zaś z terenów Polski Wschodniej i Centralnej. Zasiedliła tereny obce kulturowo i tak je traktowała przez ponad pięćdziesiąt lat. Zastanych wartości nie akceptowano, nowych nie wytworzono. Pewne zmiany w adaptacji do miejscowych tradycji nastąpiły dopiero w ostatnim dwudziestolecu przełomu wieku XX i XXI. Powiększyła się liczba ludności posługującej się językiem niemieckim, w związku z czym poszerzyła się wiedza historyczna o regionie. Przystwojone zostały przez krajoznawców liczne legendy związane z wieloma miejscami na terenie Puszczy Bukowej, przystwojone zostały fakty dotyczące znaczenia klasztoru kołbackiego w regionie. W Kołbaczu powstało Stowarzyszenie „Spichlerz Sztuki”, inicjujące muzyczne spektakle kulturalne, ale również spotkania poświęcone dawnym dziejom Kołbacza.

5.3 Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.

Opiece prawnej nad zabytkami z terenu gminy Stare Czarnowo podlegają:

- a) zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków –załącznik nr 1
- b) zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków –załącznik nr 2
- b) zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków –załącznik nr 3
- c) obszary wskazane do ochrony w planach zagospodarowania przestrzennego –załącznik nr 4
- d) pomniki historii - zespół dawnego klasztoru cystersów w Kołbaczu. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 3 lipca 2014 r.(poz.955)

5.4 Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.

Zgodnie z art. 24 ustawy o Ochronie Zabytków i Opiece nad zabytkami, ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Ewidencję zabytków dla gminy Stare Czarnowo, od lat pięćdziesiątych XX w. do 2015 r., wykonywano na zlecenie Wojewódzkiej Służby Ochrony Zabytków w Szczecinie. Początkowo były to głównie pojedyncze obiekty. W latach siedemdziesiątych powstała ewidencja wszystkich cmentarzy i parków na terenie gminy, w latach osiemdziesiątych ewidencja wszystkich zespołów folwarcznych i dworskich. W 1999 r., powstało Studium Wartości Kulturowych Gminy Stare Czarnowo autorstwa (bez miejscowości Stare Czarnowo) Waldemara Witka, który wykonał opracowanie dla celów Studium do Planu

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

Zagospodarowania Przestrzennego gminy Stare Czarnowo. Autor, oprócz obiektów wpisanych do rejestru zabytków zaproponował do ochrony wybrane fragmenty wsi na terenie gminy tzw. „Strefy Ochrony Konserwatorskiej typu „A”, „B”, „K”, „E” oraz wybrane obiekty mieszkalne i gospodarcze w kilku wsiach gminy, głównie w: Kołbaczu, Dobropolu, Dębinie, Żelewie, Kołowie. Wnioski autora zostały tylko częściowo uwzględnione w w/w Studium. Dla potrzeb „Studium opracowano również i wprowadzono wykaz stanowisk i „Stref” archeologicznych.

Jesienią 2015 roku autorzy niniejszego „*Programu Gminnej Opieki*” zweryfikowali sporządzoną w 1999 roku ewidencję i tzw. ewidencję wojewódzką (zawierającą spis obiektów odnotowanych na tzw. „białych” kartach ewidencyjnych). W wyniku weryfikacji skreślono z list obiekty rozebrane, bądź mocno przekształcone. Na listę zabytków ewidencji gminnej wprowadzono obiekty: wpisane do rejestru zabytków, objęte ochroną poprzez uznanie za pomnik Historii Polski, objęte ochroną poprzez plany zagospodarowania przestrzennego oraz wprowadzono nowe obiekty, które zdaniem autorów kwalifikują się do objęcia ochroną konserwatorską.   **załącznik nr 6.**

Na listę gminnej ewidencji, oprócz obiektów chronionych prawem, zamiast tzw. „Stref Ochrony Konserwatorskiej typu „A”, „B”, „K”, „E” wprowadzono obszary historycznych planów wsi, obszary historycznych cmentarzy, ogrodzeń cmentarnych i wiejskich parcel, nawierzchnie dróg historycznych, oraz obiekty o cechach zabytków wykazujące wartości historyczne, estetyczne i naukowe. Wprowadzone na listę budynki mieszkalne, gospodarcze, przemysłowe, dotychczas nieuwzględniane w żadnych wykazach, stanowią omawiane wcześniej Dziedzictwo Kulturowe, świadczące o rozwoju cywilizacji omawianego terenu Gminy Stare Czarnowo.

Gminna ewidencja zabytków nie jest dokumentem zamkniętym. Może być uzupełniana i weryfikowana. Jej zmiany nie powodują nieważności ustaleń studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz gminnego programu opieki nad zabytkami. Powinna też podlegać okresowej aktualizacji, polegającej m.in. na wykreślaniu z ewidencji obiektów zniszczonych czy rozebranych i gruntownie przebudowanych. Uzupełniane powinny być również zmiany stanu prawnego, wpisy do rejestru zabytków czy ustanowienia innych form ochrony konserwatorskiej. Należy podkreślić, że obiekty zabytkowe z listy ewidencji zabytków, nieobjęte ochroną z racji wpisu do rejestru zabytków lub nieuwzględnione w

miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, nie są prawnie chronione. Uwzględnienie ich w ewidencji ma charakter informacyjny, pomocny przy określaniu i ocenianiu zasobów zabytkowych na określonym terenie przy opracowywaniu programów opieki nad zabytkami.

5.5 Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

- Jedną z najwyższych wartości kulturowych na terenie gminy przedstawia zespół zabudowy dawnego klasztoru cystersów w Kołbaczu, wpisany w 2015 roku na listę pomników historii Polski, jako jeden z trzech obiektów na terenie województwa zachodniopomorskiego (pierwszym była katedra w Kamieniu Pomorskim, drugim kolegiata Mariacka w Stargardzie Szczecińskim wraz z murami obronnymi tego miasta).
- Wysoką rangą cieszą się również średniowieczne i nowożytne kościoły zachowane w: Binowie, Kartnie, Żeliszawcu, Żelewie i Starym Czarnowie wszystkie wpisane do rejestru zabytków wraz z otaczającymi je cmentarzami i kamiennymi ogrodzeniami. Niemniejszą wartość przedstawiają nieobjęte ochroną kościoły neogotyckie w Dobropolu Gryfińskim oraz w Kołowie, proponowane do wpisu do rejestru zabytków.
- Do niezmiernie ważnego na terenie gminy dziedzictwa kulturowego należą plany wsi zwane układami ruralistycznymi t.j. rozwiązania stosowane w czasach średniowiecza w procesie zakładania wsi; zachowane do dziś w Binowie, Dobropolu Gryfińskim, Kartnie, Kołowie, Żeliszawcu i Żelewie. Układy zwane owalnicowymi lub ulicowymi jak w przypadku Żelewa, stanowią niezmiernie ważne elementy krajobrazu kulturowego, dokumentują odległą, blisko ośmiuset letnią historię obszaru i co więcej organizują przestrzeń w sposób przejrzysty i racjonalny.
- Do charakterystycznych dla omawianego obszaru obiektów o cechach zabytkowych należą liczne przykłady budownictwa wiejskiego mieszkalnego i gospodarczego. Są to okazałe, kilku budynkowe zagrody budowane przeważnie z cegły, ale też z kamieni granitowych i w konstrukcji ryglowej i bardzo rzadko już szachulcowej. W skład zagród wchodzi domy mieszkalne, obory, stodoły i budynki inwentarskie. Do najbardziej reprezentatywnych przykładów należą zagrody w: Binowie nr 55, w Dobropolu nr 6, 22, 29 Kartnie nr 7, 9, w St. Czarnowie: ul. Gryfińska 6; Szczecińska 19, 55, w Żelewie nr 16, 24, 28 i w Żeliszawcu; ul. Binowska 3, Niepodległości 2, 5, 9, 11, 21, 26, Okrężna 1.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

- Do obiektów wyróżniających się w zabudowie i w rozwiązaniach komunikacyjnych wsi gminy Stare Czarnowo należą; domy mieszkalne oraz budynki techniki. Na liście domów do zachowania z uwagi na ukształtowanie bryły i wystroju elewacji należą: w Binowie dom nr 27, 32; w Dobropolu domy: 22, 6, 29, 32, 34; w Kartnie dom nr 7; w Kołowie domy nr 5, 16; w Starym Czarnowie domy ul. Gryfińska 6, ul. Szczecińska 19; w Żelewie domy nr 1, 5, 7a, 11, 15, 16, 17, 18, 19, 24; w Żeliszawcu: 9, 15, 21, 26.
- wieżowe stacje transformatorowe w formach niewielkich, ceglanych budynków techniki związane z elektryfikacją wsi oraz brukowane nawierzchnie dróg. Te ostatnie reprezentowane są najlepiej przykładami we wsiach i na szlakach turystycznych położonych na terenie Puszczy Bukowej.
- Istotnymi dla kultury elementami krajobrazu są cmentarze, zakładane wraz z wioskami: od czasów średniowiecza do XIX wieku głównie przy kościołach, a następnie poza obszarami zabudowanymi wsi. Na terenie gminy odnotowano 21 cmentarzy, z których 7 jest niemal całkowicie zapomnianych.
- Do najbardziej charakterystycznych i dobrze rozpoznanych elementów krajobrazu kulturowego Gminy Stare Czarnowo należą Puszcza Bukowa wraz Ogrodem Dendrologicznym w Glinnej.

6 OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY.

Dziedzictwem kulturowym gminy są, jak to wcześniej wykazano, zarówno walory przyrodnicze jak i cywilizacyjne. Te pierwsze docenione już blisko dwieście lat temu, objęto różnymi formami ochrony również po 1945 roku (ustanowienie Szczecińskiego Parku Krajobrazowego, Natura 2000). Inaczej przedstawia się stan zasobów dziedzictwa cywilizacyjnego – stan zabytków. Nie są one dokładnie rozpoznane, docenione, a są zagrożone trwającymi procesami zaniedbań i przekształceń. Ochroną objęte są pojedyncze dzieła architektury i cmentarze wpisane do rejestru zabytków.

Analiza SWOT (szans i zagrożeń).

Analiza ochrony dziedzictwa kulturowego na poziomie gminy obejmuje rozpoznanie jej mocnych i słabych stron (analiza wewnętrzna) oraz obecnych i przyszłych zmian w jej otoczeniu, czyli szans i zagrożeń (analiza zewnętrzna). Prezentowana poniżej procedura SWOT jest syntezą stanu dziedzictwa kulturowego oraz dających się zaobserwować tendencji w dziedzinie jego ochrony.

Mocne strony.

- trwała ochrona wybitnych walorów przyrodniczych, krajobrazowych i zabytkowych gminy,
- bogate walory przyrodniczo-krajobrazowe,
- niskie zanieczyszczenie gleb, wody i powietrza,
- brak uciążliwego przemysłu,
- występowanie na terenie gminy unikalnych obiektów historyczno-kulturowych,
- wolne, atrakcyjne tereny do inwestowania w mieszkalnictwie i bazę turystyczno-noclegową,
- bardzo atrakcyjne przyrodniczo i kulturowo terytoria dla rozwoju turystyki,
- położenie w sąsiedztwie dużego miasta Szczecina.

Szanse:

- rosnąca wiedza i świadomość władz lokalnych o wartości dziedzictwa kulturowego,
- uwzględnienie zagadnień z zakresu ochrony zabytków w dokumentach programowych gminy,
- pobudzenie świadomości historycznej i kulturowej wśród ludności gminy,
- zmiana świadomości społecznej w zakresie znaczenia historycznej zabudowy w krajobrazie współczesnym, jej ochrony i zachowania dla następnych pokoleń,

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

- zachęcenie do wykorzystywania walorów przyrodniczych i zabytkowych gminy dla celów turystycznych i rekreacyjnych,
- udostępnianie obiektów atrakcyjnych dla turystyki,
- udział funduszy prywatnych w ochronie zabytków,
- finansowanie ze środków gminy prac konserwatorskich,
- pozyskiwanie środków dla ochrony dziedzictwa kulturowego z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej.

Słabe strony:

- Brak planów zagospodarowania przestrzennego,
- doraźność planowania przestrzennego- plany tworzone dla wybranych terenów,
- niewystarczające wykorzystanie studiów wartości kulturowych gminy jako podstawy do polityki konserwatorskiej WUOZ,
- brak spójności ochrony zabytków z ochroną przyrody – degradacja krajobrazu,
- brak informacji turystycznej dotyczącej walorów kulturowych,
- brak programów badawczych: z zakresu archeologii, historii architektury i budownictwa.

Zagrożenia:

- niedostateczne zaangażowanie społeczne w opiekę nad zabytkami, wynikające z niskiego poziomu świadomości społecznej w zakresie walorów dziedzictwa kulturowego,
- niedostatecznie rozwinięta edukacja na rzecz dziedzictwa kulturowego,
- presja inwestycyjna na tereny o walorach kulturowych, brak przestrzegania zasad utrzymania ładu przestrzennego, niekontrolowana akcja inwestycyjna, budowa nowych siedzib niezgodnych z lokalną tradycją,
- niewystarczająca promocja działań na rzecz ochrony, konserwacji i rewaloryzacji zabytków,
- brak powszechnego zrozumienia potencjału społeczno-ekonomicznego dziedzictwa kulturowego,
- niedostatek środków publicznych na ochronę zabytków,
- brak rozwiązań prawnych dotyczących wspomagania działań służących ochronie zabytków,
- zaniechanie działań naprawczych,
- zaniechanie działań edukacyjnych.

7 ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Warunkiem niezbędnym dla realizacji celów i zadań zapisanych w „*Gminnym Programie*” jest scalenie form i metod ochrony dziedzictwa kulturowego, co można osiągnąć poprzez:

- włączenie problematyki związanej z ochroną zabytków do zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania gminy,
- uwzględnienie warunków ochrony zabytków oraz krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego w programach ochrony przyrody,
- przeciwdziałanie tendencjom do powstawania nowej zabudowy poza historycznymi granicami wsi,
- uwzględnianie w studiach uwarunkowań i planach zagospodarowania przestrzennego problematyki powstawania nowej zabudowy w obrębie historycznych układów przestrzennych i nawiązywania do form zabudowy o tradycjach lokalnych,
- uwzględnianie w planach zagospodarowania przestrzennego ochrony krajobrazu naturalnego, jako kontekstu dla historycznych założeń ruralistycznych i architektonicznych.

Zmiany cywilizacyjne jakie mają miejsce na terenie wsi (starzenie się ludności wiejskiej, ucieczka młodych ludzi do miast, zmiana sposobu prowadzenia gospodarstw rolnych, opuszczanie siedzib i zagród) wymuszają poszukiwania skuteczniejszych metod działania w zakresie ochrony zabytków. Kwestia podnoszenia świadomości tak ogólnokulturowej jak i w dziedzinie ochrony zabytków ma tu pierwszorzędne znaczenie. Wskazane jest poprzez kształcenie, utworzenie „snobizmów” na posiadanie wyróżniającego się krajobrazu kulturowego miejsca zamieszkania z wartościową, dobrze utrzymaną kompozycją zabudowy z zabytkowym kościołem, drogą, domem mieszkalnym lub budynkiem gospodarczym, który można adaptować na warsztat, magazyn czy mieszkanie. Pojedyncze przykłady takich adaptacji już w gminie występują. Aby stosowane były na szerszą skalę niezbędne są działania ekonomiczne. Opracowanie i wdrożenie do realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami wymaga zaangażowania władz gminy, utworzenia zespołu kompetentnego do konsultacji programu jak również realizowania rozwoju przestrzennego i społeczno – gospodarczego.

7.1 Priorytety programu opieki nad zabytkami, kierunki działań i omówienie zadań.

Priorytet I. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy.

1. Głównym celem tego rodzaju działań ma być zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania poprzez wykonanie następujących działań:

- opracowanie długofalowego planu remontów obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach komunalnych,
- podjęcie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków pozostających w gestii gminy,
- adaptacja nieużytkowanych obiektów zabytkowych do nowych funkcji,
- rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni – głównie nieczynnych cmentarzy,
- dofinansowywanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy,
- prowadzenie systematycznych kontroli stanu utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych.

2. Działania zwiększające atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne:

- prowadzenie prac porządkowych przy nieczynnych cmentarzach,
- rewaloryzacja nawierzchni dróg we wsiach w obrębie Puszczy Bukowej,
- wykonanie tablic informacyjnych dla zabytków w poszczególnych wioskach gminy,

3. Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami:

- współpraca z urzędami pracy w zakresie prowadzenia bieżących prac pielęgnacyjnych i porządkowych na terenach objętych ochroną.
- wspieranie inicjatyw restytucji tradycyjnych rzemiosł i zawodów,
- wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w obiektach zabytkowych,

Priorytet II. Ochrona Krajobrazu i Dziedzictwa Kulturowego gminy

- uwzględnianie programów rewitalizacji i studiów historyczno-urbanistycznych w planach zagospodarowania przestrzennego,

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

- uwzględnianie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego zaktualizowanych zagadnień związanych z ochroną zabytków,
- egzekwowanie zapisów planów zagospodarowania przestrzennego,
- niezgoda na samowole budowlane,
- ochrona panoram i przedpoli widokowych wsi o metrykach średniowiecznych.

- rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy poprzez:

- powołanie parku kulturowego „Ziemia Kołbacka”, opracowanie planu ochrony,
- wystąpienia do wojewódzkiego konserwatora Zabytków z wnioskiem o wpisanie do rejestru zabytków cennych obszarów i obiektów zabytkowych, dla przykładu: owalnicowych planów wsi w: Dobropolu Gryfińskim, Kartnie, Żelisławcu i Żelewie,
- poprawa ładu przestrzennego, poprzez: ochronę historycznych dróg, wznoszenie nowej zabudowy na działkach w obrębie centrów wsi, wyznaczanie w planach miejscowych nowych terenów pod zabudowę na zasadzie kontynuacji historycznych siedlisk.

Priorytet III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja.

Celem jest szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy i zwiększenie świadomości mieszkańców. Osiągnięcie celu możliwe poprzez;

- wspieranie badań naukowych nad zabytkami, historią regionu,
- stworzenie systemu monitoringu stanu zachowania i prac wykonywanych przy zabytkach,
- opracowanie przewodnika po miejscowościach gminy,
- stworzenie platformy internetowej z informacjami o dziedzictwie kulturowym gminy aktualizowana na bieżąco,
- tworzenie portali internetowych poszczególnych miejscowości jako bazy informacji o lokalnych zasobach dziedzictwa kulturowego, o stanie jego zachowania, warunkach zagospodarowania obiektów nieużytkowanych.
- stosowanie zachęt prawnych i finansowych oraz pomocy publicznej dla inwestorów, właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych, dofinansowania prac remontowych przy obiektach niebędących własnością Gminy w formie uchwał dotyczących dotacji na prace remontowo- konserwatorskie przy zabytkach, nie tylko wpisanych do rejestru,

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

- przygotowanie kompleksowej informacji o ofercie kulturowej i turystyczno kulturowej gminy,
- przygotowanie kompleksowej informacji o warunkach zagospodarowania nieużytkowanych obiektów zabytkowych i ofertach gospodarczych uwzględniających opiekę nad zabytkami,
- podjęcie akcji promującej zabytki, propozycje utworzenia tematycznych szlaków turystycznych.

Priorytet IV. Budowa tożsamości poprzez ochronę dóbr kultury, edukację regionalną i turystykę, poszerzenie form ochrony dóbr kultury:

- utworzenie rezerwatu Kulturowego „Ziemia Kołbacka”,
- wpisanie do rejestru zabytków owalnicowych planów wsi: Dobropole Gryfńskie, Kartno, Żelewo, Żeliszewice,
- wpisanie do rejestru zabytków obiektów pozostających w gestii gminy,
- zachęcanie właścicieli prywatnych do występowania z wnioskami o wpisy do rejestru zabytków historycznych zagród czy pojedynczych budynków mieszkalnych i gospodarczych,
- popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym,
- opracowanie podstaw edukacji regionalnej: tworzenie programów i podręczników uwzględniających dziedzictwo kulturowe dla wszystkich poziomów nauczania, wspieranie projektów edukacyjnych poświęconych upowszechnianiu historii i dziedzictwa kulturowego,
- organizacja konferencji i kursów szkolących nauczycieli i organizatorów życia kulturalnego w zakresie opieki i ochrony zabytków, w tym organizowanie kursów zawodowych dla nauczycieli rzemiosł,
- opracowanie i organizacja tras i ścieżek edukacyjnych z wykorzystaniem obiektów i zespołów zabytkowych, budowa ścieżki rowerowej np. „wioski cysterskie w Gminie”,
- wykonanie tablic informacyjnych przy obiektach zabytkowych
- konkurs na najlepiej zagospodarowaną zagrodę w gminie,
- ustalenie lokalnej nagrody za zabytek zadbane,

Priorytet V. Włączanie zabytków w procesy gospodarcze.

Duża ilość obiektów zabytkowych opuszczonych, nieużytkowanych, i popadających w ruinę a będących własnością gminy i własnością prywatną, niesie za sobą niebezpieczeństwo niemożności ich uratowania. Priorytetem działań gminy w zakresie ochrony dziedzictwa powinno być uratowanie tych obiektów np. poprzez zmianę funkcji. W przypadku własności gminnej obiekty tego typu można oferować na sprzedaż na cele gospodarcze i społeczne. Zakresy adaptacji powinny być określone na poziomie gminy, a następnie uzgadniane ze służbami konserwatorskimi. W przypadku własności prywatnej, istotną kwestią jest sporządzenie listy obiektów opuszczonych, podjęcie starań ustalenia z właścicielami warunków sprzedaży tychże obiektów. W przypadku opuszczonych obiektów gospodarczych, wskazanie właścicielom możliwości adaptacji na mieszkania, magazyny lub warsztaty. Działania wykazane powyżej wymagają zwiększenia nakładów finansowych, w tym budżetowych na prace adaptacyjne; remontowe, konserwatorskie, rewitalizacyjne.

- opracowanie katalogu nieużytkowanych obiektów użyteczności publicznej, budowli przemysłowych, pofolwarczych z określeniem funkcji, na jakie mogą być przeznaczone (opartego na wynikach badań eksperckich),
- łagodzenie wymogów konserwatorskich w pertraktacjach dotyczących zagospodarowywania obiektów np. przemysłowych i pofolwarczych,
- rewaloryzacja i rewitalizacja zespołu ruralistyczno-urbanistycznego miejscowości Stare Czarnowo,
- utworzenie społecznego centrum kulturalnego w Starym Czarnowie,
- utworzenie centrum informacyjnego „Klasztor Cystersów w Kołbaczu”,

8 INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Zadania określone w „*Gminnym Programie*” będą realizowane bezpośrednio przez struktury Urzędu Gminy w Starym Czarnowie oraz pośrednio przez oddziaływanie na inne podmioty władające obiektami zabytkowymi w wyniku następujących działań:

- wspólne działanie władz Starego Czarnowa z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Szczecinie oraz z właścicielami i użytkownikami obiektów zabytkowych, przedstawicielami kościołów, organizmami pozarządowymi i stowarzyszeniami regionalnymi, ośrodkami naukowymi;
- działania własne władz samorządowych:
  - prawne** - m.in. uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów które powinny być objęte ochroną konserwatorską,
  - finansowe** - należyte utrzymywanie, wykonywanie remontów i prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy oraz dotacje, system ulg finansowych, nagrody, zachęty podatkowe, dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych;
  - programowe** – realizacje projektów i programów krajowych, wojewódzkich, regionalnych w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
  - inne** – działania stymulujące, promocyjne, edukacyjne itp.
- działania w ramach programów dofinansowywanych z funduszy Unii Europejskiej.

W celu realizacji zadań niniejszego „Gminnego Programu” konieczne będą ze strony władz i mieszkańców inicjatywy oraz konkretne działania na wielu płaszczyznach aktywności, a przede wszystkim pozyskanie poparcia społecznego dla działań na rzecz środowiska kulturowego.

9 ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

„*Gminny Program*”, po zaopiniowaniu przez Zachodniopomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostanie przedstawiony Radzie Gminnej w Starym Czarnowie w celu przyjęcia go uchwałą. Program został opracowany na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych aktów planowania. Z realizacji zadań co dwa lata wójt gminy zobowiązany jest do sporządzania sprawozdań i przedstawiania ich radzie. Następnie sprawozdania przekazywane powinny być do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie. Ich wyniki powinny być wykorzystane przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji wojewódzkiego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Głównym odbiorcą programu jest społeczność lokalna, która bezpośrednio powinna odczuć efekty jego wdrażania. Dotyczy to wszystkich mieszkańców a nie tylko właścicieli czy użytkowników obiektów zabytkowych, gdyż należycie pielęgnowane dziedzictwo kulturowe gminy wyróżnia jej obszar i powiększa atrakcyjność. Przyjęty przez radę gminy, w formie uchwały „*Gminy Program*” jest elementem polityki samorządowej. Powinien służyć podejmowaniu planowych działań dotyczących: inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

Program może być wykorzystywany przez inne jednostki samorządu terytorialnego, środowiska badawcze, i naukowe, właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych oraz przez osoby zainteresowane kulturą i dziedzictwem kulturowym.

Opracowanie i uchwalenie: „*Gminnego programu*” nie powinno być traktowane jedynie jako realizacja przez Gminę ustawowego zadania. Program ma bowiem służyć rozwojowi Gminy poprzez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowanie walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania atrakcyjności zabytków dla potrzeb społecznych, gospodarczych i edukacyjnych. Inne ważne cele „*Gminnego Programu*” wskazane przez ustawodawcę; jak określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków eliminujących sytuacje konfliktowe czy tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami, sprawiają, że program ten może pełnić ważną rolę społeczną, a jego konsekwentna realizacja stać się istotnym czynnikiem rozwoju gminy.

Program powinien pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem dziedzictwa kulturowego gminy. Współpraca środowisk samorządowych, konserwatorskich i lokalnych przy realizacji „*Gminnego Programu*” przynieść powinna wszystkim stronom wzajemne

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

korzyści; zachowanie dziedzictwa kulturowego, polepszenie stanu obiektów zabytkowych, zwiększenie atrakcyjności przestrzeni publicznych, rozwój społeczno gospodarczy.

Program jest opracowany na okres czterech lat. Kolejne sporządzanie programy opieki powinny uwzględniać pojawiające się nowe uwarunkowania prawne i administracyjne, zmieniające się warunki społeczne, gospodarcze i kulturowe, nowe kryteria oceny i aktualny stan zachowania zasobu oraz prowadzone okresowo oceny efektów wdrażania obowiązującego programu.

10 ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

„Gminny Program” jest zbiorem celów i zadań dla gminy jako terytorium administracyjnego, a nie wyłącznie dla władz samorządowych, także źródła finansowania nie odnoszą się wyłącznie do środków, którymi dysponować może samorząd. Możliwości pozyskiwania środków finansowych na realizację zadań wskazanych do realizacji w „Gminnym Programie” są duże, ponieważ obejmują zarówno środki które pozostają w dyspozycji lub w zasięgu władz samorządowych, jak również inne źródła np. prywatne, czy rządowe.

Środki budżetowe Gminy Stare Czarnowo na realizację zadań własnych:

- dotacje podmiotowe dla instytucji których organizatorem jest samorząd gminy,
- środki znajdujące się w gestii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, załącznik nr 4,
- dotacje samorządu województwa dla jednostek samorządu terytorialnego innych szczebli na realizację zadań z zakresu kultury i sztuki – załącznik nr 5
- dotacje, granty, nagrody samorządu województwa dla podmiotów niezaliczanych do sektora finansów publicznych,
- dochody własne instytucji kultury,
- środki Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programów ministerialnych – załącznik nr 6
- zaciąganie przez samorządy gminy kredyty bankowe na realizację określonych celów i inwestycji, zyski z działalności statutowej i gospodarczej, - odsetek z kont i rachunków bankowych,
- dotacje i fundusze celowe rządowych i pozarządowych programów pomocowych,
- składki i zbiórki publiczne,
- środki finansowe osób fizycznych,
- fundusze krajowe i zagraniczne Unii Europejskiej,
- inne środki przewidziane prawem.

Obowiązek dbania o stan zabytków, wzmiankowana ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, nakłada na właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych. Znaczącym wsparciem dla zadań z zakresu ochrony zabytków są także inne źródła dofinansowania, wśród których istotną rolę pełnią środki z budżetu państwa. Są to:

- środki ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego jak i środki Wojewody, będące w dyspozycji Zachodniopomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

- W gestii Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego znajdują się także środki specjalne, pochodzące z dochodów płynących z gier losowych, przeznaczane m.in. na promowanie i wspieranie działań na rzecz ochrony polskiego dziedzictwa narodowego.
- Odnosnie obiektów sakralnych w finansowaniu prac związanych z remontami i pracami konserwatorskimi, oprócz środków własnych parafii i w/w środków budżetu państwa, istnieje dodatkowa możliwość wsparcia przez Fundusz Kościelny – funkcjonujący w ramach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji. Jednym z celów funduszu jest dofinansowywanie remontów i konserwacji zabytkowych obiektów sakralnych, w tym podstawowe prace zabezpieczające obiekt, a w szczególności remonty dachów, stropów, ścian, i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolacje, remonty wymiana zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznych, odgromowej, przeciwwłamaniowej. Fundusz natomiast nie finansuje konserwacji ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych.
- W przypadku wyjątkowych projektów można też pozyskać środki z Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Dotyczy to dofinansowania renowacji zabytkowych parków i ogrodów wpisanych do rejestru zabytków oraz dofinansowania publikacji związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego.
- Ponadto istnieją także możliwości zdobywania środków finansowych ze źródeł zewnętrznych na zadania inwestycyjne i społeczne do współfinansowania z funduszy krajowych i zagranicznych Unii Europejskiej.

11 REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW

Jednym z podstawowych zadań Rady Gminnej w Starym Czarnowie w zakresie ochrony zabytków jest coroczne przyznawanie w uchwale budżetowej wysokości środków finansowych przeznaczonych na dotacje dla prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków oraz na opiekę nad zabytkami będącymi własnością gminy.

W ciągu minionych lat gmina Stare Czarnowo nie udzieliła żadnych dotacji na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanym do rejestru.

W 2015 r. w budżecie gminy przeznaczono 50 000 zł na remont baszty obronnej w Kołbaczu (zabytek jest własnością gminy).

Na 2016 r. w budżecie gminy zaplanowano kwotę 50 000 zł na dokończenie remontu baszty obronnej w Kołbaczu.

W 2015 r. podjęto również uchwałę Nr VII/54/2015 z dnia 18 maja 2015 r., w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

12 Część graficzna gminnego programu opieki nad zabytkami

Priorytety opieki nad zabytkami, kierunki działań i omówienie zadań

Priorytet I. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako elementu rozwoju społeczno-gospodarczego gminy

Kierunek działań	Zadania
<p>Zahamowanie procesu degradacji zabytków i poprawa stanu ich zachowania</p> <p>Działania zwiększające atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne:</p> <p>Podjęcie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami:</p>	<ul style="list-style-type: none"> • opracowanie długofalowego planu remontów obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach komunalnych, • podjęcie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków pozostających w gestii gminy, • adaptacja nieużytkowanych obiektów zabytkowych do nowych funkcji, • rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni – głównie nieczynnych cmentarzy, • dofinansowywanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy, • prowadzenie systematycznych kontroli stanu utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych. • Prowadzenie prac porządkowych przy nieczynnych cmentarzach, • rewaloryzacja nawierzchni dróg we wsiach w obrębie Puszczy Bukowej, • wykonanie tablic informacyjnych dla zabytków w poszczególnych wioskach gminy. • współpraca z urzędami pracy w zakresie prowadzenia bieżących prac pielęgnacyjnych i porządkowych na terenach objętych ochroną, • wspieranie inicjatyw restytucji tradycyjnych rzemiosł i zawodów, • wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w obiektach zabytkowych,

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

Priorytet II. Ochrona Krajobrazu i Dziedzictwa Kulturowego gminy

Kierunek działań	Zadania
Integracja ochrony środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego;	<ul style="list-style-type: none"> • uwzględnianie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego zaktualizowanych zagadnień związanych z ochroną zabytków, uwzględnianie programów rewitalizacji i studiów historycznych, • egzekwowanie zapisów planów zagospodarowania przestrzennego, • niezgoda na samowole budowlane, • poprawa ładu przestrzennego: historycznych dróg, podziałów własnościowych, wypełnianie zabudową wolnych działek w obszarze planów wsi historycznych, • wyznaczanie w planach miejscowych nowych terenów pod zabudowę na zasadzie kontynuacji historycznych siedlisk • ochrona panoram i przedpoli widokowych wsi o metrykach średniowiecznych
Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa Kulturowego.	<ul style="list-style-type: none"> • powołanie parku kulturowego „Żelewo” i sporządzenie planu ochrony tego obszaru, • wystąpienie do wojewódzkiego konserwatora zabytków z wnioskiem o wpisanie do rejestru zabytków owalnicowych planów wsi: Dobropole Gryfińskie, Kartno, Żelewo, Żeliszawiec; • wpisanie do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy,

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

Priorytet III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości

Kierunki	Zadania
<p>Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym</p> <p>Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym</p>	<ul style="list-style-type: none"> • wspieranie badań naukowych nad zabytkami, historią regionu, • upowszechnianie wyników badań naukowych w wydawnictwach, na konferencjach, seminariach i przez multimedia, • opracowanie przewodnika po miejscowościach gminy, • stworzenie platformy internetowej z informacjami o dziedzictwie kulturowym gminy, aktualizowana na bieżąco, • stworzenie systemu monitoringu stanu zachowania i prac wykonywanych przy zabytkach, • przeprowadzenie akcji informacyjnej wśród mieszkańców na temat troski o dziedzictwo, • tworzenie i rozwój portali internetowych poszczególnych miejscowości jako bazy informacji o lokalnych zasobach dziedzictwa kulturowego, o stanie jego zachowania, warunkach zagospodarowywania obiektów nieużytkowanych, • tworzenie systemu monitoringu dla kontroli stanu zachowania, użytkowania i wszelkich prac przy zabytkach, w tym archeologicznych.
<p>Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym</p>	<ul style="list-style-type: none"> • tworzenie programów i podręczników uwzględniających dziedzictwo kulturowe dla wszystkich poziomów nauczania, wspieranie projektów edukacyjnych poświęconych upowszechnianiu historii i dziedzictwa kulturowego, • opracowanie podstaw edukacji regionalnej: • organizacja konferencji i kursów szkoleń nauczycieli i organizatorów życia kulturalnego w zakresie opieki i ochrony zabytków, w tym organizowanie kursów zawodowych dla nauczycieli rzemiosł, • utworzenie izby muzealnej „Ziemi Kołbackiej” (w Kołbaczu lub Starym Czarnowie) • opracowanie i organizacja tras i ścieżek edukacyjnych z wykorzystaniem obiektów i zespołów zabytkowych, • wykonanie tablic informacyjnych przy obiektach zabytkowych.
	<ul style="list-style-type: none"> • stosowanie zachęt prawnych i finansowych oraz pomocy publicznej dla inwestorów, właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych; • dofinansowywanie prac remontowych przy obiektach niebędących własnością gminy w postaci

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

Budowa systemu zarządzania i marketingu zabytkami	<p>stosownej uchwały dotyczącej dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach;</p> <ul style="list-style-type: none"> • przygotowanie kompleksowej informacji o ofercie kulturowej i turystyczno-kulturowej gminy (np. foldery); • przygotowanie kompleksowej, łatwo dostępnej informacji o warunkach zagospodarowywania nieużytkowanych obiektów zabytkowych i ofertach gospodarczych uwzględniających opiekę nad zabytkami; • podjęcie akcji promocyjnej dotyczącej obiektów zabytkowych, w tym parku kulturowego, parku krajobrazowego i szlaków turystycznych.
---	---

Priorytet IV . Budowa tożsamości poprzez ochronę dóbr kultury, edukację regionalną i turystykę

Kierunek działań	Zadania
Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości	<ul style="list-style-type: none"> • budowa ścieżki rowerowej „ wioski cysterskie w Gminie”, • utworzenie punktu informacji turystycznej w Starym Czarnowie, • konkurs na najlepiej zagospodarowaną zagrodę w gminie, • ustalenie lokalnej nagrody za zabytek zadbany, • promocja „Szlaku Cystersów” przez Stowarzyszenie Gmin Cysterskich, • opracowanie produktu turystycznego dla Starego Czarnowa i okolic.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

Priorytet V. Włączanie zabytków w procesy gospodarcze

Kierunek działań	Zadania
Zagospodarowanie obszarów i obiektów zabytkowych	<ul style="list-style-type: none"> • utworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami, upowszechnianie informacji za pośrednictwem mediów i przez Internet o pozytywnych przykładach adaptacji obiektów do zmienionych funkcji, • opracowanie katalogu, opartego na wynikach badań eksperckich obiektów (przemysłowych, pofolwarczych) z określeniem funkcji, na jakie mogą być przeznaczone; • łagodzenie wymogów konserwatorskich w pertraktacjach dotyczących zagospodarowywania obiektów np. przemysłowych i pofolwarczych.

13 ZAŁĄCZNIKI

Załącznik nr 1 - Rejestr zabytków nieruchomych

L.p.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Rejestr Zabytków	Material	Datowanie
1.	Binowo	Kościół par. pw. św. Maksymiliana Marii Kolbego	centrum wsi	1000 1979-07-26	kamień granitowy	XIII, XIX w.
2.	Binowo	Cmentarz przykościelny	centrum wsi	Nr 1000 2012-12-18	nie dotyczy	XIII, XIX w.
3.	Kartno	Kościół para. pw. Podniesienia Krzyża Świętego	centrum wsi	Nr 1006 1956-07-27	kamień, cegła	XIII, XIX w.
4.	Kartno	Cmentarz przykościelny	centrum wsi	Nr 1006 2012-12-10	kamień, cegła	XIII, XIX w.
5.	Kartno	budynek inwentarski 81g1	ul. Długa 9	Nr 331 2007-11-29	cegła	XIX/XX w.
6.	Kołbacz	Założenie klasztorne zespół	zespół	Nr 331 2007-11-29	nie dotyczy	XIII –XV w.
7.	Kołbacz	Założenie klasztorne	nawa kościoła	Nr 26 1955-04-22	cegła	XIII w.
8.	Kołbacz	Założenie Klasztorne	Dom Konwersów	27 1955-04-22	cegła	XIII-XIX w.,
9.	Kołbacz	Dom opata	w zespole klasztornym	1059 1987-03 25	cegła	XIV, XVI w.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

10.	Kołbacz	Baszta	W zespole klasztornym	29 1955 04-22	cegła	XIV w.
11.	Kołbacz	Siedziba domeny	w zespole klasztornym	331 2007 11-299	cegła	pocz. XIX w.
12.	Kołbacz	Dwór	w zespole klasztornym	196 2004 12-15	cegła	4 ćw. XVIII w.
13	Stare Czarnowo	Zespół ruralistyczny	wieś	144 2003 12-08	Nie dotyczy	4 ćw. XIX w.
14.	Stare Czarnowo	Cmentarz przykościelny	centrum wsi, przy kościele	144 2003-12-08	Nie dotyczy	XIX w.
15	Żelewo	Kościół parafialny p.w. Matki Boskiej Wspomożycielki Wiernych	centrum wsi	1040 1963-12-21	szachulec	XVII w.
16.	Żelewo	Cmentarz przykościelny	centrum wsi przy kościele	1040 2012-12-18	Nie dotyczy	XVII, XIX w.
17	Żeliszawiec	Kości fil. P.w. NMP Matki Kościoła	centrum wsi	1008 1963-12-05	Kamień granitowy, cegła	XIII, XIX w.
18	Żeliszawiec	Cmentarz przykościelny	centrum wsi przy kościele	1008 2012-12-10	Nie dotyczy	

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

Załącznik nr 2 -Rejestr zabytków ruchomych

l.p.	Miejscowość	Miejsce przechowywania	Rodzaj zabytku	rejestr	datowanie
1.	Kołbacz	Kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa	dzwon	0055 2006-02-27	1673 r.
2.	Kołbacz	Kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa	głowica	0055 2006-02-27	1 poł. XIII w.
3.	Kołbacz	Kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa	Płyta nagrobna	0055 2006-02-27	XVII w.
4.	Kołbacz	Kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa	Nadproże portalu	0055 2006-02-27	1548 r.
5.	Kołbacz	Kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa	Tablica z inskrypcją	0055 2006-02-27	XVI w.
6.	Kołbacz	Kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa	Rzeźba Mojżesza z ambony	0055 2006-02-27	4 ćw. XVII w.
7.	Kołbacz	Kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa	Płyta nagrobna	0055 2006-02-27	1781 r.
8.	Kołbacz	Kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa	Prospekt organowy	0055 2006-02-27	2 poł XIX w.
9.	Kołbacz	Kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa	Płyta nagrobna	0055 2006-02-27	1781 r.
10.	Kołbacz	Kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa	Ambona wraz intarsjami na zaplecku	0055 2006-02-27	4 ćw. XVII w.
1.	Żelewo	Kościół MB Wspomożycielki Wiernych	Ołtarz główny z 2 obrazami	0006 2000-12-29	1698 r.
2.	Żelewo	Kościół MB Wspomożycielki Wiernych	Stalle I wraz z 6 obrazami	0006 2000-12-29	1688 r.
3.	Żelewo	Kościół MB Wspomożycielki Wiernych	Empora Muzyczna wraz z 7 obrazami	0006 2000-12-29	kon. XVII w.
4.	Żelewo	Kościół MB Wspomożycielki Wiernych	Stalle II wraz z 3 obrazami	0006 2000-12-29	1734 r.
5.	Żelewo	Kościół MB Wspomożycielki Wiernych	Empora boczna wraz z 1 obrazem	0006 2000-12-29	1734 r.
6.	Żelewo	Kościół MB Wspomożycielki Wiernych	Ambona	0006 2000-12-29	1683 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

Załącznik nr 3 - Stanowiska archeologiczne w rejestrze zabytków na terenie gminy Stare Czarnowo

l.p.	Miejscowość	Obiekt	Położenie	Nr rejestru	Material i technika	datowanie
1	Kołbacz	Stanowisko 1		AZP	Nie dotyczy	
2.	Kołbacz	Stanowisko 2		AZP:33-08/56)	Nie dotyczy	
3.	Stare Czarnowo	Stanowisko 5		AZP: 33-07/47	Nie dotyczy	
4.	Szczecin-Kłęskowo	Stanowisko 1		AZP:31-06/14	Nie dotyczy	
5.	Kołbacz	Stanowisko 5		Na terenie pomnika historii		

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

Załącznik nr 4 - Gminna ewidencja zabytków - wykaz

LP.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Rejestr zabytków	Datowanie
1.	BINOWO	Kościół fil. pw. św. Maksymiliana Marii Kolbego	Centrum wsi	Rej. zabytków A 1000 1979-07-26	XIII, XV w.
2.	Jw.	Cmentarz przykościelny, nieczynny	Centrum wsi	Rej. zabytków A 1000 1979-07-26	XIII w.
3.	Jw.	Słupy bramki w ogrodzeniu cmentarza przykościelnego	Centrum wsi		XV w.
4.	Jw.	Cmentarz ewangelicki	Centrum wsi przy drodze do Płoni		2 poł. XIX w.
5.	Jw.	Cmentarz ewangelicki ob. komunalny	Północna część wsi		2 poł. XIX w.
6.	Jw.	Dom	Binowo 5		poł. XIX w.
7.	Jw.	Dom	Binowo 13		lata 30 XX w.
8.	Jw.	Dom	Binowo 16		pocz. XX w.
9.	Jw.	Dom	Binowo 18		poł. XIX w.
10.	Jw.	Dom	Binowo 21		lata 30 XX w.
11.	Jw.	Szkoła ob. nieużytkowana	Binowo 27		pocz. XX w.
12.	Jw.	Schronisko młodzieżowe ob. bud. mieszkalny	Binowo 32		1930 r.
13.	Jw.	Dom	Binowo 55		pocz. XX w.
14.	Jw.	Budynek gospodarczy	Binowo 55		pocz. XIX w.
15.	Jw.	Karczma ob. budynek mieszkalny	Binowo		1926 r.
16.	Jw.	Droga z nawierzchnią brukowaną	Binowo-Żeliszawiec		4 ćw. XIX w.
17.	DĘBINA	Cmentarz ewangelicki, nieczynny	Za wsią po stronie pld. zach.		4 ćw. XIX w.
18.	Jw.	Stodoła w zespole folwarcznym	Centrum wsi		pocz. XX w.
19.	Jw.	Obora w zespole folwarcznym	Centrum wsi		4 ćw. XIX w.
20.	Jw.	Obora w zespole folwarcznym	Centrum wsi		4 ćw. XX w.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

21.	Jw.	Park w zespole folwarcznym	Po płn. stronie zespołu folwarcznego		
22.	Jw.	Szkoła ob. budynek mieszkalny	Dębina 9		1897 r.
23.	Jw.	Dom	Dębina 10		1897 r.
24.	Jw.	Budynek inwentarski	Dębina 6		l. 30 XX w.
25.	Jw.	Stodoła i obora	Dębina 6		l. 30 XX w.
26.	Jw.	Remiza	Przy drodze do Kołbacza po płn. stronie wsi		l. 30 XX w.
27.	Jw.	Trafostacja	Przy drodze do Kołbacza po płn. stronie wsi		lata 30 XX w.
28.	DOBROPOLE	Plan wsi- owalnica	Dobropole		XIII w.
29.	Jw.	Kościół filialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego	Centrum wsi		1862-63
30.	Jw.	Cmentarz przykościelny	Centrum wsi, teren przykościelny		XIII w.
31.	Jw.	Mur cmentarza przykościelnego	Centrum wsi		1863 r.
32.	Jw.	Dom	Dobropole 6		pocz. XX w.
33.	Jw.	budynek inwentarsko-magazynowy w zespole zagrody	Dobropole 6		pocz. XX w.
34.	Jw.	Budynek inwentarski w zespole zagrody	Dobropole 6		pocz. XX w.
35.	Jw.	Budynek inwentarsko-magazynowy	Dobropole 13		pocz. XX w.
36.	Jw.	Dom	Dobropole 22		pocz. XX w.
37.	Jw.	Budynek inwentarski w zespole zagrody	Dobropole 22		pocz. XX w.
38.	Jw.	Budynek mieszkalno-inwentarsko-magazynowy	Dobropole 27		pocz. XX w.
39.	Jw.	Budynek mieszkalny	Dobropole 28		l. 30 -te XX w.
40.	Jw.	Dom	Dobropole 29		koń. XIX w.
41.	Jw.	Budynek inwentarsko-magazynowy w zespole zagrody	Dobropole 29		koń. XIX w.
42.	Jw.	Budynek mieszkalny	Dobropole 32		pocz. XX w.
43.	Jw.	Szkoła ob. budynek mieszkalny	Dobropole 34		4 ćw. XIX w.
44.	GLINNA	Remiza ob. kaplica	Centrum wsi		l. 30. XX w.
45.	Jw.	Dom	Glinna 2		l. 30 XX w.
46.	Jw.	Dom	Glinna 3		l. 30 XX w.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

47.	Jw.	Dom	Glinna 4		l. 30 XX w.
48.	Jw.	Dom	Glinna 5		l. 30 XX w.
49.	Jw.	Dom	Glinna 6		l. 30 XX w.
50.	Jw.	Dom	Glinna 9		l. 30 XX w.
51.	Jw.	Dom	Glinna 11		l. 30 XX w.
52.	Jw.	Dwór	Glinna 18a		4 ćw. XIX w.
53.	Jw.	Budynek inwentarsko-magazynowy w zespole folwarcznym	Glinna 18		4 ćw. XIX w.
54.	Jw.	Budynek gorzelnii w zespole folwarcznym	Glinna 14a		4 ćw. XIX w.
55.	Jw.	Budynek przemysłowy	Wsch. część wsi		l. 30 XX w.
56.	Jw.	Trafostacja w zespole folwarcznym	Glinna 18		l. 30 XX w.
57.	Jw.	Cmentarz ewangelicki nieczynny	Po północno-wschodniej stronie wsi		4 ćw. XIX w.
58.	Jw.	Cmentarz ewangelicki nieczynny	Po północno-wschodniej stronie wsi		l. 20 XX w.
59.	Jw.	Droga o nawierzchni brukowanej	Glinna - Ogród Dendrologiczny		koń. XIX w.
60.	Jw.	Leśniczówka	Glinna (Małolesie)		pocz. XX w.
61.	Jw.	Stodoła w zespole leśniczówki	Glinna (Małolesie)		koń. XIX w.
62.	Jw.	Budynek gospodarczy w zespole leśniczówki	Glinna (Małolesie)		l. 30 XX w.
63.	KARTNO	Kościół filialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego	Centrum wsi	1006 1956-07-27	XIII, XV w.
64.	Jw.	Cmentarz przykościelny	Centrum wsi, teren przy kościele	1006 1955-07-27	XIII, XIX w.
65.	Jw.	Grobowiec	Teren cmentarza przykościelnego		2 poł. XIX w.
66.	Jw.	Mur cmentarny z bramą	Teren cmentarza przykościelnego		XV w.
67.	Jw.	Cmentarz ewangelicki ob. nieczynny	Po pld. wsch. stronie wsi		koń. XIX w.
68.	Jw.	Budynek inwentarsko-magazynowy	ul. Krańcowa 2a		pocz. XX w.
69.	Jw.	Dom	ul. Długa 5		pocz. XX w.
70.	Jw.	Dom	ul. Długa 7		XIX/XX w.
71.	Jw.	Budynek inwentarski w zespole zagrody	ul. Długa 7		XIX/XX w.
72.	Jw.	Dom	ul. Długa 8		XIX/XX w.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

73.	Jw.	Budynek inwentarski w zespole zagrody	ul. Długa 9		XIX/XX w.
74.	Jw.	Budynek inwentarski w zespole zagrody	ul. Długa 9		XIX/XX w.
75.	Jw.	Dom	ul. Długa 16		pocz. XX w.
76.	Jw.	Budynek inwentarski	ul. Długa 17		pocz. XX w.
77.	Jw.	Trafostacja	Centrum wsi		lata 30 XX w.
78.	KOLBACZ	Założenie klasztorne zakonu cystersów	Centrum wsi	331 2007-11-29, Pomnik historii	XII-XVI w.
79.	Jw.	Kościół p.w. Najś. Serca Pana Jezusa w zespole klasztornym	Centrum wsi	1955-04-22	XIII-XV w.
80.	Jw.	Dom Konwersów w zespole klasztornym	Centrum wsi	27 1955-04-22	XIII, XX w.
81.	Jw.	Dom Opata w zespole klasztornym	Centrum wsi	1059 1987-03-25	XIV, XX w.
82.	Jw.	Baszta obronna w zespole klasztornym	ul. Warciśława	29 1955-04-22	XV w.
83.	Jw.	Plebania w zespole klasztornym	ul. Warciśława 8		2 poł. XIX w.
84.	Jw.	Owczarnia w zespole klasztornym	ul. Warciśława 1	32 1955-04-22	XIV w.
85.	Jw.	Dwór w zespole klasztornym	ul. Warciśława 3	196 2004-12-15	koń. XVIII w.
86.	Jw.	Budynek administracyjny	ul. Warciśława 1	331 2007-11-29	ok. 1800 r.
87.	Jw.	Oficyna budynku administracyjnego	ul. Warciśława 1		4 ćw. XIX w.
88.	Jw.	Magazyn w zespole folwarcznym	ul. Warciśława 1		4 ćw. XIX w.
89.	Jw.	Magazyn w zespole folwarcznym	ul. Warciśława 1		l. 30 XX w.
90.	Jw.	Stajnia w zespole folwarcznym	ul. Warciśława 1		4 ćw. XIX w.
91.	Jw.	Gorzelnia	ul. Warciśława 1		pocz. XX w.
92.	Jw.	Trafostacja	ul. Warciśława 1		l. 30 XX w.
93.	Jw.	Ogrodzenie zespołu folwarcznego	ul. Warciśława		pocz. XX w.
94.	Jw. Jw.	Dom wielorodzinny	ul. Warciśława 4		pocz. XX w.
95.	Jw.	Dom wielorodzinny	ul. Warciśława		pocz. XX w.
96.	Jw.	Budynek gospodarczy	ul. Warciśława		pocz. XX
97.	Jw.	Owczarnia w zespole folwarcznym II	Przy drodze do Dębiny		pocz. XX w.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

98.	Jw.	Budynek inwentarsko-magazynowy w zespole folwarcznym II	Przy drodze do Dębiny		1. 30 XX w.
99.	Jw.	Cmentarz ewangelicki, nieczynny	Po płn. zach. stronie wsi		2 poł. XIX w.
100.	KOŁOWO	Plan wsi -owalnica			XIII w.
101.	Jw.	Kościół fil.p.w. Najśw. Serca Pana Jezusa	Centrum wsi		4 ćw. XIX w.
102.	Jw.	Cmentarz przykościelny	Centrum wsi		XIV, XIX w.
103.	Jw.	Dom	ul. Bohaterów 5		poł. XIX w.
104.	Jw.	Dom	ul. Bohaterów 6		1. 30 XX w.
105.	Jw.	Dom	ul. Lipowa 15		1. 30 XX w.
106.	Jw.	Obora ob. budynek mieszkalny	ul. Lipowa 15a		koń. XIX, pocz. XXI w.
107.	Jw.	Dom	ul. Lipowa 16		pocz. XX w.
108.	Jw.	Stodoła	ul. Sadowa 3		1 poł. XIX
109.	Jw.	Trafostacja	Po zachodniej stronie wsi		1. 30 XX w.
110.	Jw.	Park podworski	ul. Szkolna		2 poł. XIX w.
111.	Jw.	Nawierzchnia drogi brukowana	ul. Szkolna		4 ćw. XIX w.
112.	KOMÓRKOWO	Cmentarz ewangelicki, nieczynny	Centrum wsi		2 poł. XIX w.
113.	NIEZNAŃ	Budynek inwentarsko-magazynowy	Centrum wsi		1 ćw. XX w.
114.	Jw.	Stajnia	Centrum wsi		1 ćw. XX w.
115.	Jw.	Dom wielorodzinny	Nieznań 2		1 ćw. XX w.
116.	Jw.	Dom wielorodzinny	Nieznań 3		1 ćw. XX w.
117.	STARE CZARNOWO	Kościół pw. MB Wspomożenia Wiernych	ul. Słoneczna	144 2003-12-08	1826 r.
118.	Jw.	Cmentarz przy kościelny	ul. Słoneczna	144 2003-12-08	XV, XIX w.
119.	Jw.	Cmentarz komunalny	ul. Szczecińska		2 poł. XIX w.
120.	Jw.	Dom	ul. Cicha 2		1. 30 XX w.
121.	Jw.	Dom	ul. Dębińska 2		1. 30 XX w.
122.	Jw.	Obora	ul. Kozia, ob. św. Floriana 1		przełom XIX/XX w.
123.	Jw.	Dom	ul. Kozia, ob. św. Floriana 7		1 ćw. XX w.
124.	Jw.	Budynek inwentarsko-magazynowy w zespole zagrody	ul. Kozia, ob. św. Floriana 7		1 ćw. XX w.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

125.	Jw.	Budynek inwentarsko-magazynowy	ul. Kozia, ob. św. Floriana 14		pocz. XX w.
126.	Jw.	Dom	ul. Kozia, ob. św. Floriana 16		l. 30 XX w.
127.	Jw.	Dom	ul. Kozia, ob. św. Floriana 20		1 ćw. XX w.
128.	Jw.	Stodoła	ul. Kozia, ob. św. Floriana 20, 22		4 ćw. XIX w.
129.	Jw.	Stodoła	ul. Kozia, ob. św. Floriana 24		4 ćw. XIX w.
130.	Jw.	Obora	ul. Kozia, ob. św. Floriana 24		pocz. XX w.
131.	Jw.	Dom	ul. Kozia, ob. św. Floriana 26		pocz. XX w.
132.	Jw.	Dom	ul. Gryfińska 2		2 poł. XIX w.
133.	Jw.	Budynek inwentarsko-magazynowy	ul. Gryfińska 2		pocz. XX w.
134.	Jw.	Budynek inwentarski	ul. Gryfińska 4		pocz. XX w.
135.	Jw.	Budynek mieszkalno-inwentarski	ul. Gryfińska 4A		pocz. XX w.
136.	Jw.	Dom	ul. Gryfińska 6		pocz. XX w.
137.	Jw.	Budynek inwentarsko-magazynowy w zespole zagrody	ul. Gryfińska 6		pocz. XX w.
138.	Jw.	Budynek inwentarsko-magazynowy w zespole zagrody	ul. Gryfińska 6		pocz. XX w.
139.	Jw.	Budynek mieszkalny	ul. Gryfińska str. pld.		pocz. XX w.
140.	Jw.	Dom	ul. Gryfińska 7, 7a		2 poł. XIX w.
141.	Jw.	Budynek mieszkalny z warsztatem	ul. Gryfińska 11		2 poł. XIX w.
142.	Jw.	Dom	ul. Gryfińska 15, 17		4 ćw. XIX w.
143.	jw.	dworzec kolejowy ob. bud. mieszkalny	pl. Kolejowy		1 ćw. XX w.
144.	jw.	magazyn kolejowy, ob. nieużytkowany	pl. Kolejowy		1 ćw. XX w.
145.	jw.	Dom wielorodzinny	ul. Polna 3		1 ćw. XX w.
146.	Jw.	Dom	ul. Polna 4		1 ćw. XX w.
147.	Jw.	Dom	ul. Polna 6		pocz. XX w.
148.	Jw.	Dom	ul. Słoneczna 11		l. 30 XX w.
149.	Jw.	Dom	ul. Słoneczna 24		koń. XIX w.
150.	Jw.	Dom	ul. Słoneczna 28		1 ćw. XX w.
151.	Jw.	Plebania	ul. Słoneczna 69		1 ćw. XX w.
152.	Jw.	Dom	ul. Szczecińska 5		1 ćw. XX w.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

153.	Jw.	Dom	ul. Szczecińska 6		1. 30 XX w.
154.	Jw.	Dom	ul. Szczecińska 8		1 ćw. XX w.
155.	Jw.	Remiza	ul. Szczecińska		1 ćw. XX w.
156.	Jw.	Dom	ul. Szczecińska 15a		1 ćw. XX w.
157.	Jw.	Dom	ul. Szczecińska 19		2 poł. XIX w.
158.	Jw.	Budynek inwentarsko-magazynowy w zespole zagrody	ul. Szczecińska 19		1 ćw. XX w.
159.	Jw.	Budynek administracyjny ob. Posterunek Policji i Biblioteka	ul. Szczecińska 21		1 ćw. XX w.
160.	Jw.	Dom	ul. Szczecińska 27		1 ćw. XX w.
161.	Jw.	Dom	ul. Szczecińska 29		1 ćw. XX w.
162.	Jw.	Dom	ul. Szczecińska 31		koń. XIX w.
163.	Jw.	Dom	ul. Szczecińska 32		pocz. XX w.
164.	Jw.	Dom	ul. Szczecińska 38		2 poł. XIX w.
165.	Jw.	Dom	ul. Szczecińska 42		1 ćw. XX w.
166.	Jw.	Dom	ul. Szczecińska 45		
167.	Jw.	Budynek inwentarski ob. mieszkalno-gospodarczy	ul. Szczecińska 49		pocz. XX w.
168.	Jw.	Dom	ul. Szczecińska 50		1 ćw. XX w.
169.	Jw.	Dom	ul. Szczecińska 55		1 ćw. XX w.
170.	Jw.	Budynek inwentarsko magazynowy w zespole zagrody	ul. Szczecińska 55		4 ćw. XIX w.
171.	Jw.	Szkoła ob. budynek mieszkalny	ul. Szkolna 2		1 ćw. XX w.
172.	Jw.	Dom	ul. Szkolna 6		1. 30 XX w.
173.	ŻELEWO	Plan wsi - ulicówka	Żelewo		XIII w.
174.	Jw.	Kościół ewangelicki ob. rzym. kat. p.w. Wspomożenia Wiernych	Centrum wsi po zach. stronie drogi	1040 1963-12-21	1697 – 1698 r
175.	Jw.	Dawny cmentarz przykościelny	Centrum wsi, po pld. stronie kościoła	1040 2012-12-18	XVII w.
176.	Jw.	Cmentarz komunalny	Centrum wsi po zach. stronie kościoła		2 poł. XIXw., XX w.
177.	Jw.	Dom	Żelewo 1		4 ćw. XIX w.
178.	Jw.	Budynek inwentarsko-magazynowy	Żelewo 4		pocz. XX w.
179.	Jw.	Dom	Żelewo 5		4 ćw. XIX w.
180.	Jw.	Dom	Żelewo 6		pocz. XX w.
181.	Jw.	Dom	Żelewo 7		2 poł. XIX w.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

182.	Jw.	Budynek inwentarski ob. mieszkalny	Żelewo 7a		4 ćw. XIX w.
183.	Jw.	Dom	Żelewo 8		pocz. XX w.
184.	Jw.	Dom	Żelewo 11		2 poł. XIX w.
185.	Jw.	Budynek inwentarsko-magazynowy w zespole zagrody	Żelewo 11		pocz. XX w.
186.	Jw.	Budynek inwentarsko-magazynowy	Żelewo 13		4 ćw. XIX w.
187.	Jw.	Dom	Żelewo 15		pocz. XX w.
188.	Jw.	Dom	Żelewo 16		pocz. XX w.
189.	Jw.	Budynek inwentarsko magazynowy	Żelewo 16		4 ćw. XIX w.
190.	Jw.	Dom	Żelewo 17		2 poł. XIX w.
191.	Jw.	Dom	Żelewo 18		2 poł. XIX w., pocz. XIX w.
192.	Jw.	Dom	Żelewo 19		pocz. XX w.
193.	Jw.	Budynek inwentarsko -magazynowy	Żelewo 23		przełom XIX/XX w.
194.	Jw.	Dom	Żelewo 24		przełom XIX/XX w
195.	Jw.	Budynek inwentarsko -magazynowy w zespole zagrody	Żelewo 24		przełom XIX/XX w
196.	Jw.	Budynek inwentarsko -magazynowy w zespole zagrody	Żelewo 24		pocz. XX w.
197.	Jw.	Dom	Żelewo 26		pocz. XX w.
198.	Jw.	Budynek inwentarsko -magazynowy	Żelewo 26		pocz. XX w.
199.	Jw.	Dom	Żelewo 28		pocz. XX w.
200.	Jw.	Budynek inwentarsko -magazynowy	Żelewo 28		przełom XIX/XX w
201.	Jw.	Stodoła	Żelewo 26-28		pocz. XX w.
202.	ŻELISŁAWIEC	Plan wsi -owalnica	Żeliszlawiec		XIII w.
203.	Jw.	Kościół NMP Matki Kościoła	Centrum wsi	1008 1963-12-05	XIII, 2 poł. XX w.
204.	Jw.	Cmentarz przykościelny	Centrum wsi	1008 1963-12-05	XIII w.
205.	Jw.	Ogrodzenie cmentarza przykościelnego	Centrum wsi	1008 1963-12-05	XV w.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

206.	Jw.	Cmentarz komunalny	Popłn. stronie wsi		2 poł. XIX w.
207.	Jw.	Szkoła ob. Budynek mieszkalny	ul. Binowska 1		pocz. XX w.
208.	Jw.	Budynek mieszkalny	ul. Binowska 3		pocz. XX w.
209.	Jw.	Budynek inwentarsko -magazynowy	ul. Binowska 3		pocz. XX w.
210.	Jw.	Ogrodzenie działek	ul. Krótka – po stronie wschodniej		pocz. XX w.
211.	Jw.	Ogrodzenie działek	ul. Krótka – po stronie zachodniej		pocz. XX w.
212.	Jw.	Budynki inwentarsko -magazynowe	ul. Krótka 2		pocz. XX w.
213.	Jw.	Budynek inwentarsko -magazynowy	ul. Niepodległości 1.		1923 r.
214.	Jw.	Dom	ul. Niepodległości 2		pocz. XX w.
215.	Jw.	Budynek inwentarsko magazynowy w zespole zagrody	ul. Niepodległości 2		pocz. XX w.
216.	Jw.	Stodoła w zespole zagrody	ul. Niepodległości 2		2 poł. XIX w.
217.	Jw.	Budynek gospodarczy w zespole zagrody	ul. Niepodległości 2		pocz. XX w.
218.	Jw.	Dom	ul. Niepodległości 3		koń. XIX w.
219.	Jw.	Budynek inwentarsko -magazynowy w zespole zagrody	ul. Niepodległości 3		pocz. XX w.
220.	Jw.	Budynek inwentarsko -magazynowy w zespole zagrody	ul. Niepodległości 5		pocz. XX w.
221.	Jw.	Budynek inwentarsko -magazynowy w zespole zagrody	ul. Niepodległości 5		pocz. XX w.
222.	Jw.	Dom	ul. Niepodległości 6		l. 30-XX w.
223.	Jw.	Dom	ul. Niepodległości 7		l. 30-XX w.
224.	Jw.	Budynek inwentarsko -magazynowy w zespole zagrody	ul. Niepodległości 7		1 ćw. XX w.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

225.	Jw.	Dom	ul. Niepodległości 9		1 ćw. XX w.
226.	Jw.	Dom	ul. Niepodległości 11		pocz. XX w.
227.	Jw.	Budynek inwentarski w zespole zagrody	ul. Niepodległości 11		pocz. XX w.
228.	Jw.	Budynek inwentarski	ul. Niepodległości 12		1 ćw. XX w.
229.	Jw.	Dom	ul. Niepodległości 15		pocz. XX w.
230.	Jw.	Stodoła	ul. Niepodległości 16		lata 30 XX w.
231.	Jw.	Budynek inwentarski	ul. Niepodległości 17		1 ćw. XX w.
232.	Jw.	Ogrodzenie	ul. Niepodległości 17		1 ćw. XX w.
233.	Jw.	Budynek inwentarsko -magazynowy	ul. Niepodległości 18		1 ćw. XX w.
234.	Jw.	Dom	ul. Niepodległości 21		l. 30 XX w.
235.	Jw.	Budynek inwentarsko -magazynowy w zespole zagrody	ul. Niepodległości 21		pocz. XX w.
236.	Jw.	Dom	ul. Niepodległości 23		pocz. XX w.
237.	Jw.	Dom	ul. Niepodległości 26		przełom XIX/ XX w.
238.	Jw.	Budynek inwentarsko -magazynowy w zespole zagrody	ul. Niepodległości 26		1 ćw. XX w.
239.	Jw.	Budynek inwentarsko -magazynowy w zespole zagrody	ul. Niepodległości 26		1 ćw. XX w.
240.	Jw.	Dom	ul. Niepodległości 29		pocz. XX w.
241.	Jw.	Budynek inwentarsko -magazynowy	ul. Niepodległości 29		pocz. XX w.
242.	Jw.	Dom	ul. Okrężna 1		pocz. XX w.
243.	Jw.	Budynek inwentarsko -magazynowy w zespole zagrody	ul. Okrężna 1		1 ćw. XX w.
244.	Jw.	Budynek inwentarsko -magazynowy w zespole zagrody	ul. Okrężna 1		przełom XIX/ XX w.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

245.	Jw.	Stodoła w zespole zagrody	ul. Okrężna 1		przełom XIX/ XX w.
246.	Jw.	Dom	ul. Okrężna 2		l. 30 XX w.
247.	Jw.	Budynek mieszkalno - inwentarski	ul. Okrężna 3		1 ćw. XX w.
248.	Jw.	Budynek inwentarski ob. mieszkalno-inwentarski	ul. Okrężna 4		l. 30 XX w.
249.	Jw.	Dom	ul. Okrężna 7		pocz. XX w.
250.	Jw.	Obora w zespole zagrody	ul. Okrężna 7		1 ćw. XX w.
251.	Jw.	Budynek inwentarsko -magazynowy w zespole zagrody	ul. Okrężna 7		1 ćw. XX w.
252.	Jw.	Stodoła w zespole zagrody	ul. Okrężna 7		l. 30 XX w.
253.	Jw.	Remiza	Centrum wsi		l. 30 XX w.
254.	Jw.	Trafostacja	Po północnej stronie wsi		l. 30 XX w.
255.	PUSZCZA BUKOWA	Cmentarz			4 ćw. XIX w.
256.	Jw.	Pomnik Carla Ludwiga Gene			1894 r.
257.	Jw.	Drogi o brukowanej nawierzchni	Na terenie całej Puszczy		4 ćw. XIX w.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

Załącznik nr 5 - Wykaz stanowisk archeologicznych

Nr GEZ	Obręb	Nazwa	nr stan.	arkusz AZP	nr na arkuszu	Strefa	Nr Studium
1	Binowo	Binowo	2	33-06	111	3	12
2	Binowo	Binowo	3	33-06	112	3	13
3	Binowo	Binowo	4	33-06	113	3	14
4	Binowo	Binowo	6	33-06	115	3	15
5	Binowo	Binowo	7	33-06	116	3	16
6	Binowo	Binowo	8	33-06	117	3	17
7	Binowo	Binowo	9	33-06	118	3	18
8	Binowo	Binowo	10	33-06	119	3	19
9	Binowo	Binowo	11	33-06	120	3	20
10	Binowo	Binowo	12	33-06	121	3	21
11	Binowo	Binowo	15	33-06	124	3	24
12	Binowo	Binowo	16	33-06	125	3	25
13	Binowo	Binowo	17	33-06	126	3	26
14	Binowo	Binowo	18	33-06	127	3	27
15	Binowo	Binowo	19	33-06	128	3	28
16	Binowo	Binowo	20	33-06	129	3	29
17	Binowo	Binowo	22	33-06	131	3	31
18	Binowo	Binowo	23	33-06	132	3	32
19	Binowo	Binowo	24	33-06	134	3	33
20	Binowo	Binowo	25	33-06	133	3	34
21	Binowo	Binowo	26	33-06	135	3	35
22	Binowo	Binowo	27	33-06	136	3	36
23	Binowo	Binowo	28	33-06	137	3	37
24	Binowo	Binowo	29	33-06	138	3	38
25	Binowo	Binowo	30	33-06	139	3	39
26	Binowo	Binowo	31	33-06	140	3	40
27	Binowo	Binowo	32	33-06	141	3	41
28	Binowo	Binowo	33	33-06	142	3	42
29	Binowo	Binowo	34	33-06	143	3	43
30	Binowo	Binowo	35	32-06	42	3	44
31	Binowo	Binowo	36	32-06	43	2	4
32	Binowo	Binowo	37	32-06	44	3	45
33	Binowo	Binowo	38	32-06	45	3	46
34	Binowo	Binowo	39	32-06	46	3	47
35	Binowo	Binowo	40	32-06	47	3	48
36	Binowo	Binowo	41	32-06	48	3	49
37	Binowo	Żeliszawiec	34	33-06	110	3	106
38	Dębina	Dębina	1	33-08	26	2	5
39	Dębina	Dębina	2	33-08	27	3	51
40	Dębina	Dębina	3	33-08	28	3	52

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

41	Dębina	Dębina	5	34-08	25	3	250
42	Dębina	Dębina	6	33-08	29	3	53
43	Dębina	Dębina	7	33-08	30	3	54
44	Dębina	Dębina	8	33-08	31	3	55
45	Dębina	Dębina	9	33-08	32	3	56
46	Dębina	Dębina	10	33-08	33	3	57
47	Dębina	Dębina	11	33-08	34	3	58
48	Dębina	Dębina	12	33-08	35	3	59
49	Dębina	Dębina	13	33-08	36	3	60
50	Dębina	Dębina	14	33-08	37	3	61
51	Dębina	Dębina	15	33-08	38	3	62
52	Dębina	Dębina	16	33-08	39	3	63
53	Dębina	Dębina	17	33-08	40	3	64
54	Dębina	Dębina	18	33-08	41	3	65
55	Dębina	Dębina	19	33-08	42	3	66
56	Dębina	Dębina	20	33-08	43	3	67
57	Dębina	Dębina	21	33-08	44	3	68
58	Dębina	Dębina	22	33-08	45	3	69
59	Dębina	Dębina	23	33-08	46	3	70
60	Dębina	Dębina	24	33-08	47	3	71
61	Dębina	Dębina	25	33-08	48	3	72
62	Dębina	Dębina	26	33-08	49	3	73
63	Dębina	Dębina	27	33-08	50	3	74
64	Dębina	Dębina	28	33-08	51	3	75
65	Dębina	Dębina	29	33-08	52	3	76
66	Dębina	Dębina	30	33-08	53	3	77
67	Dębina	Dębina	35	34-08	27	2	254
68	Dębina	Stare Czarnowo	3	34-07	152	3	182
69	Dębina	Stare Czarnowo	7	34-07	153	3	185
70	Dębina	Stare Czarnowo	8	34-07	151	1	5
71	Dębina	Stare Czarnowo	9	34-07	150	2	17
72	Dębina	Stare Czarnowo	41	33-07	78	3	203
73	Dębina	Stare Czarnowo	42	33-07	79	3	204
74	Dębina	Stare Czarnowo	52	34-07	149	3	211
75	Dębina	Stare Czarnowo	53	34-07	148	3	212
76	Dębina	Stare Czarnowo	55	34-07	147	3	213
77	Dębina	Stare Czarnowo	57	34-07	156	3	214
78	Dobropole	Dobropole	1	33-07	2	3	78
79	Dobropole	Dobropole	4	33-07	5	3	79
80	Dobropole	Dobropole	7	33-07	8	3	80
81	Dobropole	Dobropole	8	33-07	9	3	81
82	Dobropole	Dobropole	10	33-07	11	3	82
83	Dobropole	Dobropole	11	33-07	12	3	83

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

84	Dobropole	Dobropole	13	33-07	14	3	84
85	Dobropole	Dobropole	14	33-07	15	3	85
86	Dobropole	Dobropole	16	33-07	17	2	6
87	Dobropole	Dobropole	17	33-07	18	2	7
88	Glinna	Glinna	1	33-07	19	3	86
89	Glinna	Glinna	2	33-07	20	2	8
90	Glinna	Glinna	3	33-07	21	3	87
91	Glinna	Glinna	4	33-07	22	2	9
92	Glinna	Glinna	5	33-07	23	3	88
93	Glinna	Glinna	6	33-07	24	3	89
94	Glinna	Glinna	7	33-07	25	3	90
95	Glinna	Glinna	8	33-07	26	2	10
96	Glinna	Glinna	9	33-07	27	3	91
97	Glinna	Glinna	10	33-07	28	3	92
98	Glinna	Glinna	11	33-07	29	3	93
99	Glinna	Glinna	12	33-07	30	3	94
100	Glinna	Glinna	13	33-07	31	3	95
101	Glinna	Glinna	14	33-07	32	3	96
102	Glinna	Glinna	15	33-07	33	3	97
103	Glinna	Glinna	16	33-07	34	3	98
104	Glinna	Glinna	17	33-07	35	2	37
105	Glinna	Glinna	18	33-07	36	3	100
106	Glinna	Glinna	19	33-07	37	3	101
107	Glinna	Glinna	20	33-07	38	3	102
108	Glinna	Glinna	21	33-07	39	3	103
109	Glinna	Glinna	22	33-07	40	3	104
110	Glinna	Glinna	23	33-07	41	3	105
111	Glinna	Glinna	24	33-07	133	3	257
112	Glinna	Glinna	25	33-07	124	1	7
113	Glinna	Glinna	26	33-07	125	3	261
114	Glinna	Glinna	27	33-07	126	3	258
115	Glinna	Glinna	28	33-07	127	3	259
116	Glinna	Glinna	29	33-07	128	3	260
117	Kartno	Kartno	1	33-07	42	2	11
118	Kartno	Kartno	2	33-07	43	2	36
119	Kartno	Kartno	4	33-06	94	3	107
120	Kartno	Kartno	5	33-06	95	3	108
121	Kołbacz	Kołbacz	1	33-08	55	1	1
122	Kołbacz	Kołbacz	2	33-08	56	1	2
123	Kołbacz	Kołbacz	2a	33-08	57	1	3
124	Kołbacz	Kołbacz	3	33-08	58	3	109
125	Kołbacz	Kołbacz	4	33-08	59	3	110
126	Kołbacz	Kołbacz	5	33-08	60	3	111

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

127	Kołbacz	Kołbacz	6	33-07	87	3	112
128	Kołbacz	Kołbacz	6	33-08	61	2	14
129	Kołbacz	Kołbacz	7	33-08	62	3	114
130	Kołbacz	Kołbacz	8	33-08	63	3	115
131	Kołbacz	Kołbacz	9	33-08	64	3	116
132	Kołbacz	Kołbacz	9a	33-08	65	3	117
133	Kołbacz	Kołbacz	10	32-08	65	3	118
134	Kołbacz	Kołbacz	11	32-08	66	3	119
135	Kołbacz	Kołbacz	12	32-08	67	3	120
136	Kołbacz	Kołbacz	13	32-08	68	3	121
137	Kołbacz	Kołbacz	14	32-08	69	3	122
138	Kołbacz	Kołbacz	15	33-08	66	3	123
139	Kołbacz	Kołbacz	16	33-08	67	3	124
140	Kołbacz	Kołbacz	17	33-08	68	3	125
141	Kołbacz	Kołbacz	18	33-08	69	3	126
142	Kołbacz	Kołbacz	19	33-08	70	3	127
143	Kołbacz	Kołbacz	20	33-08	71	3	128
144	Kołbacz	Kołbacz	21	33-08	72	3	129
145	Kołbacz	Kołbacz	22	33-08	73	3	130
146	Kołbacz	Kołbacz	23	33-08	74	3	131
147	Kołbacz	Kołbacz	24	33-08	75	3	132
148	Kołbacz	Kołbacz	25	33-08	76	3	133
149	Kołbacz	Kołbacz	26	33-08	77	3	134
150	Kołbacz	Kołbacz	27	33-08	78	3	135
151	Kołbacz	Kołbacz	28	33-08	79	2	12
152	Kołbacz	Kołbacz	29	33-08	80	2	13
153	Kołbacz	Kołbacz	30	33-08	81	3	136
154	Kołbacz	Kołbacz	31	33-08	82	3	137
155	Kołbacz	Kołbacz	32	33-08	83	3	138
156	Kołbacz	Kołbacz	33	33-08	84	3	139
157	Kołbacz	Kołbacz	34	33-08	85	3	140
158	Kołbacz	Kołbacz	35	33-08	86	3	141
159	Kołbacz	Kołbacz	36	33-08	87	3	142
160	Kołbacz	Kołbacz	37	33-08	88	3	143
161	Kołbacz	Kołbacz	38	33-08	89	3	144
162	Kołbacz	Kołbacz	39	33-08	90	3	145
163	Kołbacz	Kołbacz	40	33-08	91	3	146
164	Kołbacz	Kołbacz	41	33-08	92	3	147
165	Kołbacz	Kołbacz	42	33-08	93	3	148
166	Kołbacz	Kołbacz	43	33-08	94	3	149
167	Kołbacz	Kołbacz	44	33-08	95	3	150
168	Kołbacz	Kołbacz	46	33-08	97	3	151
169	Kołbacz	Kołbacz	47	33-08	98	3	152

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

170	Kołbacz	Kołbacz	48	33-08	99	3	153
171	Kołbacz	Kołbacz	59	33-08	110	3	162
172	Kołbacz	Kołbacz	60	33-08	111	3	163
173	Kołowo	Kołowo	1	32-06	60	3	164
174	Kołowo	Kołowo	1	32-07	55	3	165
175	Kołowo	Kołowo	4	32-07	58	3	166
176	Kołowo	Kołowo	5	32-07	59	3	167
177	Kołowo	Kołowo	6	32-07	60	3	168
178	Kołowo	Kołowo	8	32-06	49	3	169
179	Kołowo	Kołowo	9	32-06	50	3	170
180	Kołowo	Kołowo	10	32-06	51	3	171
181	Kołowo	Kołowo	11	32-06	52	3	172
182	Kołowo	Kołowo	12	32-06	53	3	173
183	Kołowo	Kołowo	13	32-06	54	3	174
184	Kołowo	Kołowo	14	32-06	55	3	175
185	Kołowo	Kołowo	15	32-06	56	3	176
186	Kołowo	Kołowo	16	32-06	57	3	177
187	Kołowo	Kołowo	17	32-06	58	3	178
188	Kołowo	Kołowo	18	32-06	59	3	179
189	Komorówko	Dębina	32	34-08	5	3	251
190	Komorówko	Dębina	33	34-08	6	3	252
191	Komorówko	Dębina	34	34-08	7	3	253
192	Nieznań	Bielkowo	38	33-08	7	2	1
193	Nieznań	Bielkowo	39	33-08	8	2	2
194	Nieznań	Bielkowo	40	33-08	9	3	2
195	Nieznań	Bielkowo	41	33-08	10	3	3
196	Nieznań	Bielkowo	47	33-08	16	3	4
197	Nieznań	Bielkowo	48	33-08	17	3	5
198	Nieznań	Bielkowo	54	33-08	23	3	10
199	Nieznań	Bielkowo	55	33-08	24	3	11
200	Nieznań	Kołbacz	50	33-08	101	3	154
201	Nieznań	Kołbacz	51	33-08	102	3	155
202	Nieznań	Kołbacz	52	33-08	103	3	156
203	Nieznań	Kołbacz	54	33-08	105	3	157
204	Nieznań	Kołbacz	55	33-08	106	3	158
205	Nieznań	Kołbacz	56	33-08	107	3	159
206	Nieznań	Kołbacz	57	33-08	108	3	160
207	Nieznań	Kołbacz	58	33-08	109	3	161
208	Nieznań	Kołbacz	61	32-08	99	3	255
209	Nieznań	Kołbacz	62	32-08	100	3	256
210	Nieznań	Rekowo	9	32-08	80	3	180
211	Radziszewo Las	Binowo	21	33-06	130	3	30

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

212	Radziszewo Las	Szczecin- Kłęskowo	1	31-06	14	1	6
213	Stare Czarnowo	Kołbacz	7	33-07	88	3	113
214	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	1	33-07	45	3	181
215	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	2	33-07	46	2	16
216	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	4	34-07	154	3	183
217	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	5	33-07	47	1	4
218	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	6	33-07	48	3	184
219	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	12	33-07	49	3	186
220	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	13	33-07	50	3	187
221	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	14	33-07	51	3	188
222	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	15	33-07	52	3	189
223	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	17	33-07	54	3	190
224	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	18	33-07	55	3	191
225	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	19	33-07	56	3	192
226	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	20	33-07	57	3	193
227	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	21	33-07	58	3	194
228	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	22	33-07	59	3	195
229	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	23	33-07	60	3	196
230	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	24	33-07	61	3	197
231	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	28	33-07	65	3	198
232	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	29	33-07	66	3	199
233	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	31	33-07	68	2	18
234	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	32	33-07	69	3	200
235	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	33	33-07	70	3	201

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

236	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	35	33-07	72	2	19
237	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	36	33-07	73	2	20
238	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	39	33-07	76	3	202
239	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	43	33-07	80	3	205
240	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	44	33-07	81	3	206
241	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	45	33-07	82	3	207
242	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	46	33-07	83	3	208
243	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	47	33-07	84	3	209
244	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	48	33-07	85	2	21
245	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	49	33-07	86	3	210
246	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	50	33-08	112	2	22
247	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	51	33-08	113	2	23
248	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	60	33-07	129	3	262
249	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	61	33-07	130	3	263
250	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	62	33-07	131	3	264
251	Stare Czarnowo	Stare Czarnowo	63	33-07	132	3	265
252	Śmierdnica Las	Binowo	1	33-06	144	2	3
253	Śmierdnica Las	Kołowo	7	33-07	1	2	15
254	Śmierdnica Las	Szczecin-Płonia	2	32-07	32	3	215
255	Śmierdnica Las	Szczecin-Śmierdnica	9	32-07	19	3	216
256	Śmierdnica Las	Szczecin-Śmierdnica	10	32-07	16	2	24
257	Śmierdnica Las	Szczecin-Śmierdnica	11	32-07	20	3	217
258	Śmierdnica Las	Szczecin-Śmierdnica	12	32-07	18	2	25
259	Śmierdnica Las	Szczecin-Śmierdnica	15	32-07	15	2	26

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

260	Żelewo	Bielkowo	3	33-08	2	3	1
261	Żelewo	Bielkowo	49	33-08	18	3	6
262	Żelewo	Bielkowo	50	33-08	19	3	7
263	Żelewo	Bielkowo	51	33-08	20	3	8
264	Żelewo	Bielkowo	52	33-08	21	3	9
265	Żelewo	Żelewo	1	33-08	114	2	27
266	Żelewo	Żelewo	2	33-08	115	3	218
267	Żelewo	Żelewo	3	33-08	116	3	219
268	Żelewo	Żelewo	4	33-08	117	2	28
269	Żelewo	Żelewo	5	33-08	118	2	29
270	Żelewo	Żelewo	6	33-08	119	2	30
271	Żelewo	Żelewo	7	33-08	120	3	220
272	Żelewo	Żelewo	8	33-08	121	3	221
273	Żelewo	Żelewo	9	33-08	122	3	222
274	Żelewo	Żelewo	10	33-08	123	3	223
275	Żelewo	Żelewo	11	33-08	124	3	224
276	Żelewo	Żelewo	12	33-08	125	2	31
277	Żelewo	Żelewo	13	33-08	126	3	225
278	Żelewo	Żelewo	15	33-08	128	3	226
279	Żelewo	Żelewo	17	33-08	130	3	227
280	Żelewo	Żelewo	19	33-08	132	3	228
281	Żelewo	Żelewo	20	33-08	133	3	229
282	Żelewo	Żelewo	21	33-08	134	3	230
283	Żelewo	Żelewo	22	33-08	135	3	231
284	Żelewo	Żelewo	23	33-08	136	3	232
285	Żelewo	Żelewo	25	33-08	138	3	233
286	Żeliszławiec	Żeliszławiec	5	33-06	145	2	32
287	Żeliszławiec	Żeliszławiec	8	33-06	80	3	234
288	Żeliszławiec	Żeliszławiec	15	33-06	89	3	235
289	Żeliszławiec	Żeliszławiec	16	33-06	90	3	236
290	Żeliszławiec	Żeliszławiec	17	33-06	91	3	237
291	Żeliszławiec	Żeliszławiec	18	33-06	92	3	238
292	Żeliszławiec	Żeliszławiec	19	33-06	93	3	239
293	Żeliszławiec	Żeliszławiec	20	33-06	96	3	240
294	Żeliszławiec	Żeliszławiec	21	33-06	97	3	241
295	Żeliszławiec	Żeliszławiec	22	33-06	98	2	33
296	Żeliszławiec	Żeliszławiec	23	33-06	99	3	242
297	Żeliszławiec	Żeliszławiec	24	33-06	100	3	243
298	Żeliszławiec	Żeliszławiec	25	33-06	101	2	34
299	Żeliszławiec	Żeliszławiec	26	33-06	102	2	35
300	Żeliszławiec	Żeliszławiec	27	33-06	103	3	244
301	Żeliszławiec	Żeliszławiec	28	33-06	104	3	245
302	Żeliszławiec	Żeliszławiec	29	33-06	105	3	246

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY STARE CZARNOWO

303	Żelisławiec	Żelisławiec	30	33-06	106	3	247
-----	-------------	-------------	----	-------	-----	---	-----

